

AURKIBIDEA

VII

OROTARIK - Varios

86. Jose Miel Barandiaran	409
87. Norbert Tauer-ekin	412
88. N. Tauer-i galdezka	416
89. Piarres Lafitte poligrafoa	420

90. Jokin Zaitegiren kemena (I)	424
91. Jokin Zaitegiren kemena (II)	429
92. Mattin bertsolaria	433
93. Etxahun-Iruri khantan	438
94. Zuberoa gaindi	442
95. Sagardoa	447
96. Euskal izenak auzitan	452
97. Gogoeta batzuk	457

INDEX - De Molen

VI.	407
VII.	411
VIII.	415
IX.	419
X.	423
XI.	427
XII.	431
XIII.	435
XIV.	439
XV.	443
XVI.	447
XVII.	451
XVIII.	455
XIX.	459
XX.	463
XXI.	467
XXII.	471
XXIII.	475
XXIV.	479
XXV.	483
XXVI.	487
XXVII.	491
XXVIII.	495
XXIX.	499
XXX.	503
XXXI.	507
XXXII.	511
XXXIII.	515
XXXIV.	519
XXXV.	523
XXXVI.	527
XXXVII.	531
XXXVIII.	535
XXXIX.	539
XL.	543
XLI.	547
XLII.	551
XLIII.	555
XLIV.	559
XLV.	563
XLVI.	567
XLVII.	571
XLVIII.	575
XLIX.	579
L.	583

JOSE MIEL BARANDIARAN

Gure artean inork merezimendurik baldin badu, ondo merezia zuen J. M. Barandiaran jaunak. Iragan otsailean Donostiako EUTG-en egin zitzaion omenaldia eta joan den larunbatean *Doctor honoris causa* izendatu du Euskal-Herriko Unibertsitateak.

Aspaldiko asmoa nuen Barandiaran jaunari buruz orri hauetan zerbait idaztea, baina ez nuen gauza erraza ikusten nola eta zenbat idatzi, zeren behar bada liburu bat idaztea errezagoa da artikulu bat baino; baina bere iloba Luis-ek egin zuen lan hau, eta igaztik biografia naroa dugu Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones delakoak argitaratu zuen «José Miguel de Barandiarán, patriarca de la cultura vasca» deritzana.

Hirurogei urte badira ikerketaz kezkatu zela eta urte hauetan eten gabe ari dela. Treguharri eta haitzuloetako azternategietatik hasita ohitura zahar eta ahozko literatura bilketak arte, lan handia burutu du bizitzaren zehar. La Gran Enciclopedia Vasca argitaletxeak publikatutako *Obras completas*-en hamaika tomoak lekuko.

T. Aranzadi eta E. Eguren izan zituen hasierako lankide. Azkoitiko «zalduntxo»-ei bezala leporatu zitzaien «Trío troglodita» burlazko gaitzizena eta beren buruak jakitun ustean zituztenen arbuioak jaso zituzten. Baina gaur biziko balira egintzaren agieretatik isilaraziak izango ziren. Ustezko «jakitun» haienik ez da ezer gelditu eta ez ere geldituko, baina Aranzadi, Barandiaran eta Egurenen ekintzak gure arbasoen mundua zer eta nolakoa zen erakutsi digute, nondik eta nora goazenaren argigarri. Beren laneri esker, ezagutza baten jabe gara.

Gainera, Barandiaranen eten gabeko ekintza honek arkeologi eta etnografi eskola sortu du. Jarraitzailerik badu disziplina hoietan, eta Euskal-Herriak badu bere sustraiak ezagutzeko aukerarik.

Orain jaso duen ohorezko izendapen hau guziok ahobatez onartua izan da.

Ikertzaile oparotsua. Bere eskuz ikutu ditu lehen gizonen gauzak, hasiera beretik zientzia berrien aurrerapenez, etorri diren teknikak erarik egokienean bereganatuz, eta beti, idoropenak eta

hauek beharturik sortutako teoriak elkar loturik sintesi batean agertuz. Aurrerapenak ukatu gabe egunean egungoari jarraitu dio, neurritz eta jakintzaz bere iritzia agertzeko. Zeren, batez ere, Barandiaran pentsatzaile handietako bat da, izatearen ikusmenik zabalenetik begiratuaz bere irizpideak agertuko dituen. Hala erakutsi digu bere lanetan. Azken aldiz *Cultura vasca* deritzan liburuaren sarreran, euskal etniaren maiztasuna eta euskal gizatasunari buruz ari delarik. Izan ere, «ez gara gure baitan, beste baten baitan baino», euskaldunak une larrietan agertu duen bezala.

Jose Migel, bere apaizgoaren eginkizunetatik aparteko une libreak betetzearren hasi zen zientziak ikasten; gero, bizitzan zehar, bata utzi gabe besteotara gehiago emana izan bada ere.

Gizonak, bere jakintzarik gehiena, mendez mende aurkitu denari edo asmatuak direneri zor dio, eta lehena hobeto ezagutzea norbera hobeto ezagutzea da. Eta hau, era berean, gerokoaren lagungarri. Honegatik, alde hontatik badugu zer ikasi. Gaur, gehienak, mundu artifizial batean bizi dira, gizonaren eta naturalizaren artean makina sartu delarik, izate beraren balioak alde-rantziz, munduan inoiz baino bakartiago agertzeko. Izatearen helburuak ezagutzen ez baditugu, ahalegindu gaitezak ezagutzera. Noraezak asetzen ez bagaitu, bilaketak gogoak beteko digu. Azken batean, zer da balio duenik? Bitartean, beintzat, ekintza gogoak eroango gaitu naturak markatu zigun jomugetaruntz. Baina, oroi, helburuak hainako ezagugarriak direla gizonaren sorrerazko gaiak. Denborak pasatuko dira, modak ere bai, baina gizonak bere izateaz galdetu beharra izango du, eta galde horiei erantzun nahia. Historia aurretik berez dakarren zioa baita.

Gure zorionik berezienak, bere lan ugarian bidez hainbeste erakutsi digun Jose Migel Barandiaran jaunari, euskal kulturaren oinarriak sendotuz, gure lehenaren argitzeaz batean, bizitza beraren eskutuak ikertuz eta argituz ahalegindu den gizonari. Ongi merezia zuen izendapen hori.

• • •

El pasado sábado recibió don José Miguel de Barandiarán el

título de «Doctor honoris causa» de la Universidad Vasca.

Entre nosotros no es necesario explicar quién es José Miguel de Barandiarán. Sesenta años de investigación pesan sobre este hombre grande hasta en su modestia. Su biografía, obra de su sobrino Luis y publicada por la Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, le titula patriarca de la cultura vasca. Sus *Obras completas*, recientemente publicadas por la Gran Enciclopedia Vasca, suman hasta once voluminosos tomos. Su dedicación a la arqueología y etnografía han sido intensas a lo largo de su vida.

Hombre preocupado con el origen y el destino del ser humano. Investigador que con sus propias manos ha palpado los objetos de nuestros antepasados, que desde los propios inicios supo adoptar y conllevar los avances que las técnicas científicas vinieron ofreciendo a las investigaciones arqueológicas, y que al propio tiempo ha mostrado su gran capacidad de síntesis a la luz de los resultados de los descubrimientos y las diversas teorías que se han ido emitiendo por expertos especialistas en la materia. Ha evolucionado siguiendo día a día los acontecimientos que ha ido deparando el progreso. El siempre ha logrado conjugar y sintetizar con cautela, prudencia y sabiduría. Porque en el fondo, Barandiarán es un gran pensador. Un pensador que contempla y describe nuestra existencia oteando un amplio panorama que viene a abarcar desde la prehistoria hasta nuestros días. En la presentación de la obra *Cultura vasca*, de varios autores y dada a la luz por la editora Erein, Barandiarán trata sobre constante en la etnia vasca y los aspectos del humanismo vasco, y constituye la prueba más reciente de esta capacidad suya para la síntesis al que nos referimos.

Vaya nuestra enhorabuena al gran maestro de la cultura vasca.

1978 - IV - 17

NORBERT TAUER-ekin

Euskaltzalerik gehienon artean ez dugu Norbert Tauer aurkeztu beharrik. Aspaldidenik, Tauer, gure herriaren zoriz kezkatu bizi da eta euskararen egoera eta euskal literatura hurbildik jarraitzen ditu. Batez ere, berakin gutunezko harremana dugunok ongi dakigu jaun honek duen euskaltzaletasunaren berri. Inoiz herbesteko euskaltzaleen artean eredutzat jarri izan dugu eta ez da oraingo asmoa bere pertsonalitatea orrialde hauetara ekartzea, horixe bai ezetz.

Tauer-ek euskaldun askokin izandu gutunezko harremana, eta 1955etik 1962ra bitartean Buenos Aires-ko «Euskaltzaleak» euskarazko gutunezko norgehiagokaz eratu zituen sariketen irabazle izan zen. Liburutxo bat ere bada, *Bere idazkiak* deritzana, gutun hautatuen bildumaz egina. Nik dakidanez, euskal literaturan lehen inprimatu zen gutunezko liburua, zeren bere ondorean argitaratu bai ziren S. Onaindiarena eta J. P. Ulibarrirena, azken hau joan zen mendearen lehen partekoa izanarren.

Txekoslovakia-ko Pilzen-Pilsen-en sortu zen Norbert Tauer. Ekainaren 6an beteko ditu larogei urte. Egun hortan, beretzat oroitzapenen bat izan dezagun geure buruak euskaltzale edo aberztzale sentitzen dugunok, baina baita ere kristau jatorrok otoitz egin anitz urtez bizi dadin. Gizon zintzo bati zer ederragorik, adinean sartua delarik, maitasun gogoia agertzea baino? Eta Norbert Tauer maitagarria da, inor maitagarririk baldin bada. Uste hortakoa nintzen hainbeste urtean izan dudan harremanen erakuspenez, baina ez dut aski hitz on asmatzeko ahalmenik pertsonalki ezagutu ondorean.

X. Kintana eta J. Tobarrek gertatu zuten *Euskaldun berriekin euskaraz* deitu liburua Norbert Tauer-ekin hasten da, nonbait, orain bizi diren euskaldun berri edo euskara adinean ikasi zutenakoa denez. Merezi du liburu hortan Tauer berberak esaten dituenak ezagutzea. Hemen oraindik zalantza duten askorentzat jakingarria bai da. Euskal-Herriak dituen berezitasunak txoratu zutela dio, eta honek bultzaturik hasi zela Campión-en gramatikaz euskara ikasten. «Euskara, munduko hizkuntza guztien artean ederrena ta bere egituragatik harrigarriena da», bere iritziz.

1928-rako agertu zen bere euskarazko artikulu bat Donostiako «Argia» zeritzan aldizkarian. Geroztik, gutunak ez ezik, beste anitz artikulu idatzi izan ditu eta baita zenbait olerki ondu ere. Hauetako batzuk «Olerti» izeneko aldizkarian argitaratu ziren. Bernardo eta Idoia Estornéstarrek «Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco» (Cuerpo B) delakoaren *Literatura*-ren III. tomoaren, 593/596 orrialdeetan aurkituko ditugu hitz-lauz idatzi duenaren agerpen batzuk. Han bertan dator txekoz gure hizkuntza, literaturaz eta kulturaz idatzi duenari buruzkoa ere. Bere lanari esker, gaur, Txekoslovakian ezaguna da gure herria eta bere kultura. Nornahik daki hizkuntza berezi baten jabe garela ere. Praga-ko Odeon inprimategiak argitaratu zuen «*Slovník spisovatelů*» lanean, Europako mendebaldeko hizkuntzen literaturari buruz, han argitaratu zuen, 1968an, Espainia eta Portugal-koeri buruzko tomo bat ere. Katalan ete galegoaz gainera, euskal literaturaren historia ere agertu zuen, Norbert Tauer egile zela. Urte berean, Madrid-eko «Cuadernos para el diálogo» aldizkariak, hain liberal edo ezkertiar izanarren, Penintsulako literatureri buruzko zenbaki berezi bat egin zuen, baina euskarazkorik ez zen agertu. Nonbait, ezagutu ere ez. Holako jokabideen ondoriozkoa zaigu, ezagutzen ez dena maitatu ezina. Eta, Espainiako Unibertsitateetan Filosofía y Letras estudiatu duten euskaldunek ere ez dute izan euskaraz literatura bat dugunaren berririk. Ez dakit literatura bat ondo esana dagoen ere, zeren «bat» hori demostragarri jarri nahi duten ikasientzat ez noski. Hizkuntza bat dagoen lekuan, beti bai dago literatura bat; herri literatura bederen, herriaren nortasuna ezagutzeko baliozkoena dena. Hizkuntza, edonongo hizkuntza, literatura baten jabe baita; eta arrazoi beragatik, hizkuntza, edonongo delarik, kultura berezi baten jabe da. Ukatu ezinezko arrazoia dugu hau. Eta edozein herri normale-tako eskoletan erakusten da bertako kultura eta bertako hizkuntza. Gurean horrela ez bada, sar gaitez anormalitate horren arrazoiak aztertuko dituen gogoetetan; eta bertatik ohartuko gara gure herrian anaitasunezko maitasunean bizi ahal izateko zama astuna jarri zaigun.

Borondate oneko gizonak izan balira munduaren gidara, ez genuen izango holako zama astunik. Norbert Tauer bezalako gi-

Juan Elua, Norbert Tauer eta Juan San Martín, Praga-n 1978ko maiatzean

zonak izan bagenitu gobernarien artean, gure herriak ez ezik, bereak ere beste burubide bat eramango zuen. Gure herria, bere hizkuntzaren bidez, ezagutzea lortu zuen eta, hangoak ezagutu zezaten, bertakoei adiaraziz ezagutaraztera eman zuen. Honegatik, han aurkitu nituen gure herriaren kultura hemengo askok baino gehiago ezagutzen zutenek ere. Hauean artean, baita euskara ikasten ari den bat ere, Karel Keller. Eta, honek esan zidan, nekez ohartuko garela euskaldunok Tauer-ek zenbat maite gaituen

Ekainaren 6an larogei urte betetzean, ondo merezia du euskaltzaleon agurrezko txarteltxo bat eta hala kunplitu nahi duenarentzat hara hemen bere helbidea: Norbert Tauer. Vinohradská, 126. - CS - 130 00 Praga 3. Era berean, lerro hauen bidez, bijoaz gure zorionik kartsuenak adiskide maiteari.

Bere Txekoslobakiako eta Euskal-Herriko oroitzapenez betarik aurkitzen da. Bere zaletasunik handiena euskarazko liburuak dira eta biblioteca aberats baten jabe da. Baina ez hori bakarrik.

Tauer-ek Euskal-Herriko artisten lanak ere baditu, eta beharrezko ditu bere oroitzapenentarako eta bere gogoaren lagungarri. Gainera, berakin harremana izan duten euskaltzale guzien gutuneko karpetak gordetzen ditu, Julio Urkixo eta R. M. Azkue-gandik hasi ta gure egunok artekoetaraino.

• • •

El euskarólogo Norbert Tauer, con quien mantengo relación epistolar desde hace muchos años, el próximo día 6 de junio cumplirá los ochenta años, y es de esperar que reciba felicitaciones de muchos vascos. El no necesita de presentación entre los vascófilos de nuestra generación. Es autor de varias obras en checo sobre la lengua y cultura vascas. Conoce a la perfección nuestra lengua y él hizo la traducción simultánea del discurso inaugural en vascuence de Euskadi en la Pintura 78, que me correspondió disertar en representación del C.G.V., durante la apertura de esta exposición antológica organizada entre la Galería Arteta de Bilbao y Art Centrum de Praga, en esta capital.

Norbert Tauer es un señor que lee casi todo lo que se publica en vascuence y sigue día a día los acontecimientos de nuestro pueblo. Es poseedor de una rica biblioteca de tema vasco y de un archivo bien ordenado con la correspondencia mantenida con vascos desde los tiempos de Julio de Urquijo y R. M. de Azkue hasta nuestros días. Pero, además, ha escrito en vascuence en muchas de nuestras revistas, y en los momentos difíciles para el desarrollo de nuestra cultura, él siempre nos alentó en favor de la defensa del euskara con juicios muy comedidos.

Desde estas columnas reciba el agradecimiento de las atenciones de que fuimos objeto durante nuestra estancia en la capital checa y nuestra más cordial felicitación al cumplir sus ochenta años.

1978 - V - 29

N. TAUER-I GALDEZKA

Joan zen asteko artikuluan aditzera eman genduenez, bihar beteko ditu Norbert Tauer-ek larogei urte. Txekoslovakia-ko euskaltzale zintzo honek, zalantzarik gabe, hemengo askoren zorion txartelak jasoko ditu. Hola deritzagu, duela hogeit hamar urtetik berrehun bat euskaldunekin gutunezko harremana izan bai du.

Igazko urtean zenbait galdera egin nizkion Tauer euskaltzaleari eta orduan gutunez bete nuena orain pertsonalki osatu dut. Ezinezkoa zait hemen dena agertzea, baina bai zerbait funtsezkorik irakurlearen adigarri.

Aurrekoan esaten genuen, 1928-rako hasi zela hemengo «Argia» aldizkarian euskaraz idazten. Hola dakar Kintana eta Tobarren «Euskaldun berriekin euskaraz» deritzan liburuak. Baina, zerbait lehentxoago, 1926 edo 1927. urtean, uste du, euskaldunen batekin gutunezko harremanen eskarizko deia eginaz argitaratu zuela lehen lehena «Argia»n. Dena dela, 1926-35. urteetan, «Argia» ez ezik «Euzkadi» eta «Jaungoiko-zale» aldizkarietan argitaratu zituen zenbait artikulua. Damu da haiek gorde eza. Baina, orain, 1945etik argitaratutako artikuluen bilduma bat prestatzen ari da. Liburu batean argitaratzea ez litzake gauza txarra izango. Gerraondoko gizaldi berrikoak, gure euskaltzaletasunean inori ezer zor baldin badiogu, besteak beste, Jokin Zaitegirekin batean Norbert Tauer-i zor diogu batik-bat. Eta hau esateaz, Zaitegik bere «Euzko-gogoa»ko atariko bidez agertu zizkigun aburuak eta Tauer-ek «Azkatasuna» (1946 - X - 15) aldizkarian euskaldun gazteei egin zion deia ditut gogoan.

Tauer-ek, orduan, mende bat dela txeko hizkuntzak izan zuen egoera agertzen zigun; gurea bezala hiltzorian zegoala, baina gizaldi berri baten ekintza kartsuak berbiztu eta indartu zuela eta egun literatura gihartsu baten jabe zela, bertako idazleen lanak mundu guziko hizkuntzetara itzultzen zirelarik. «Helburu honetara —hots, euskara salbatzena— iristeko euskaldun guztiek, batean bildurik, lan egin behar dute. Euskararen salbamendua lortu nahi baduzue, beste biderik ez daukazue»; zion bere lan hartan. Gainera, erarik bizienean aitortu zigun: «Neure adiskide maite maiteak, ez ezazue ahantz, euskararik gabe ez da Euskal Herri-

rik izango». Hare gehiago, 1946ko artikulu hartan esango zigun: «Helburu hontara heltzeko beharrezkoa da euskara bakarra era- tzea. Eta euskara hau oinarria izango da euskararen ezagutzea euskaldunen artean zabaltzeko».

Nere galderen erantzunez, berberak gogoratuarazi zidan «Euz- ko-gogoa»n 1951. urtean argitaratu zuen artikulu hura (7-8 zen- bakian). Artikulu hau euskal literaturari buruzkoa zen. Garai hartako egoera latza salatzen zuen eta gure jokabidea nondik eraman behar genuen adiarazi, eta euskarak hizkuntza bezala hedatzeko dituen ahalmenak erakutsiaz, berriz ere euskararen batasunera dei egingo zigun.

Handik urte batzuetara, 1959an Mexico/ko «Euzko-Deya»n (226 zenbakian) egin zigun beste dei garrantzitsu bat. Euskararen eguna ospatze soilez ez konformatzeko deia zekarren, euskara egunoroko bizitza harremanetan erabiltzea eskatuz eta azken aldian egina zen aurrerapena erakutsiz, esanez: «Azken gerraren ondoko urteetan euskararen egoera ilun iluna zen. Euskararen arerio ankerrek euskara errotik ezeztatu nahi izan dute. Euska- razko liburu eta aldizkariak argititzen ezezik, baita euskaraz hitz egiten ere eragotzi dute. Horrela eta guztiz ere euskaltzale su- tsuek ez dute utzi, eragozpen handiak garaitu behar izan duten arren, beren herritarren artean euskararenganako sua bizia gor- detzen. Lan merezigarri honek emeki emeki fruitu ederrak ekar- tzen zituen. Orain, lan porrokatu horri eskerrak euskaltzaletasu- naren gar iraungiezinak zabaltzen dira Euskal Herriko bazter guz- tietara, euskaldun askoren bihotzak berotuz». Honelakoak izan dira urteak zehar Tauer-ek eman dizkigun kontseiluak.

Bere aspaldiko euskaltzaletasuna bere artikuluak zehar adia- raztetik aparte, bestelako erantzunik ere jaso zuten nere galdera haiek. Eta honetara joango naiz zuzenki. Hara hemen galderan- tzun batzuk:

— *Hizkuntzaz aparte zer aurkitu duzu gure herri hontan be- rezigarririk?*

—Hizkuntzaz aparte jakingarriak aurkitzen ditut euskarazko kantak eta Folkloriko ipuinak.

—*Euskaraz irakurri dituzun liburuetatik zeintzuk izan zaiz- kitzu atseginenak?*

—Euskaraz irakurtzen ditudan liburuetatik atseginenak iduritzen zaizkit Euskal Herriko bizitza eta euskal ohiturak pintatzen dituztenak.

—*Biblioteka aberatsaren jabe zara, batez ere euskarazko liburuz. Zenbat dituzu?*

—«Euzko-gogoa» aldizkarian Euskal literaturari buruz argitaratu nuen artikulu hartan agertzen nuen bezala, euskararen ganako neure maitasuna sortu zenetik euskal literaturaz interesatzen naiz eta euskarazko liburu argitaratu berriak ahal ditudan guztiak ditut. Lehen zuzen zuzenean erosiaz, baina oraingo denboretan ez zait erraz euskarazko liburuak herbestean erostea, hemendik kanpora dirua bialtzea haizu ez daleko. Baina, neure adiskideei eskerrak, hauen laguntzarekin, azken urteetan argitaratu diren geientsuenak eskuratu ahal izan ditut. Honegatik, neure etxean, euskal liburutegi eder eta aberats bat daukat. Azken urteetan argitara emandako liburuak ez-ezik, baita ere liburu zaharrak, eta hauen artean batzuk egungo egunean txit bakanak direnak. Adibidez aipatuko dizkitzut: «Origen de la lengua Bascongada» izena duen liburu bat, Jon Perotxegik egina, 1760; Chourioek euskarara itzultitako Jesu-Christoren Imitaciones, 1720; eta Larramendiren lanen lehen edizioak, adibidez. Bestalde, euskarazko aldizkaririk gehienak jasotzen ditut, Zeruko Argia, Anaitasuna, Herria, Otoizlari, Gure Herria, Egan, Euskera, Newsletter, Aránzazu. Liburuak, Kuliska sorta, Auñamendi, Ekin eta Auspoa sailetan argitaratzen direnik gehienak hartzen ditut.

—*Bihar edo etzi nori uzteko asmoa duzu?*

—Egia esan, oraindik ez dakit zer egingo dudan liburutegi honekin.

—*Itzaropenez, euskara eta euskal literatura nola ikusten dituzu?*

—Oraingo egoerari begira, euskara eta euskal literaturaren geroa, esperantzagarriak ikusten ditut.

—*Euskara idatziaren batasunari zer deritzazu?*

—Neure iritziz, euskararen batasuna behar beharrezkoa da euskal literaturaren bizitzarako.

Hauek dira lurrez gugandik urruti baina bihotzez hain hurbil bizi denaren iritzi eta opariak. Nikolas Alzola adiskideak, Euskal

Herriko mendi bati edo Tauer izena jartzea eskatzen du euskaltzale kartsu honen oroitzapenez. Euskal Herriko mendi guziak dituzte beren izenak eta, nere iritziz, ez litzake gauza erraza izango izen berri bat errotzea, baina bai merezi luke mendirik handienetako batean, Aizkorrin edo, oroitarri bat araikitzea. Honen beste merezia du guretzat eredugarritzko euskaltzalea den honek.

. . .

El pasado año formulé preguntas por carta al distinguido euskarólogo checo Norbert Tauer, sobre sus inicios en el aprendizaje del vascuence, sus principales artículos en euskara, sus temas preferidos en nuestra literatura, sobre algunas particularidades de la interesante biblioteca que ha conseguido reunir y el destino y sobre el porvenir de nuestra lengua, etc. Ahora he podido completar con un diálogo llevado personalmente y en este artículo de hoy, describo los puntos más importantes de todo lo tratado, cuyo resumen me resulta muy difícil, porque a su vez viene a ser un resumen el propio artículo.

De entre sus artículos que se puedan relacionar con mis preguntas, me recordó los que publicó en las revistas «Azkatasuna», «Euzko-gogoa» y «Euzko-Deya» en los años 1946, 1951 y 1959, respectivamente, en torno a una llamada de concienciación a los jóvenes vascos para responsabilizarse con el problema de la lengua, sobre el desarrollo de nuestra literatura y las óptimas posibilidades que nos ofrece nuestro idioma, y sobre el renacimiento del euskara. El nos marcó algunos ejemplos a seguir, valiéndose de las experiencias vividas con la lengua checa que hace un siglo estuvo a punto de extinguirse, y hoy se habla en toda la nación y sus escritores son traducidos a todas las lenguas del mundo. El, distanciado territorialmente, pero muy próximo cordialmente, nos emitió importantes consejos a la generación vasca de postguerra para responsabilizarnos, y creo que fue el primero en ponernos muy claro que con la pérdida de la lengua perderíamos nuestra identidad y caducaríamos como pueblo.

Hombre de fe con obras, que nos alentó y orientó en los trances difíciles de postguerra y por cuyos méritos la Real Aca-

demia de la Legua Vasca le nombró miembro de honor, es merecedor de un reconocimiento por parte de todo el pueblo vasco y habría que pensar en erigirle algún monolito que perpetúa la memoria de este hombre ejemplar, o se le tuviera en cuenta a la hora de dar nuevos nombres a calles y plazas de nuestros municipios.

1978 - VI - 5

PIARRES LAFITTE POLIGRAFOA

Hara denboraren buruan nola datozen gauzak. 1901eko irailaren 16an euskaldunen biltzar orokor bat izan zen Hendaian, euskararen batasunez eta euskaldunen elkertasunez zenbait erabaki hartu nahirik. Denak ez ziren ados, batez ere ifar eta hegoaldekoen ideiak aski bereziak aurkitu ziren. Baina, gogo baikorak kementsu zirenez, mugazandikoak behinikpehin, maiztasunez biltzarrak egitea erabaki zuten, eta urtebetegarrenera, lehen-go ifartar 31 euskaltzalez gainera beste 84 lagun gehitu ziren eta guzien artean sortu zuten Eskualtzale Biltzarra deitu elkar-tea. Laguntza giro hortatik, gizonak elkar lanera bultzatuz, euskararen alderako ekintzari abiadura indartsuagoa eman zion elkar-tea honek.

Asmo hoiak sortu ziren urte berean jaio zen Piarres Lafitte euskal poligrafo handia Lapurdiko Luhoson. Eskualtzale Biltzarraren sortzaileek gutien uste izango zutena da, beren lehen bilera hura baino hilabete batzuk lehenago etorri zela mundura elkar-te beraren eragile eta jakitunik handienetako bat. Baina oraingoak bai, jakin dute P. Lafitte-ren nortasunez eta merezimenduz. Honegatik, herenegun, Baigorriko Herriko-Etxean Eskualtzale Biltzarrak urteroko bilera berezia izan zuen eta bereziki P. Lafitte jaunaren omenez izan ere.

Hamarretako meza nagusian J. Hiriart-Urruty bikario jeneral eta euskaltzainak ideki zuen eguneko gaiari zegokiona, bere predikuan Lafitte jaunaren kristautasuna eta euskaltzaletasuna eta

bizitzan zehar eginak dituen lanak goretsiz. Gero. Herriko Etxean, J. Haritschelhar jaunak hauzapez den aldetik biltzarkideak eta Lafitte bera agurtuaz eta gorazarrearen berri emanaz irekiko zuen populuari begira eginen zioten omenaldia, mintzaldi labur batekin jarraituaz. Miltzaldi honen guna, Lafitte hizkuntzalari eta idazle bezala agertuz. Ondotik Emile Larre jaunak jarraituko zion, beste hitzaldi labur batez Lafitte kazetolari bezala agertuaz. L. Villasante euskaltzainburu jaunak, Lafitte euskaltzain gaiaz, nolako emaitzak izan ditugun adiaraziaz. Eta, azkenik. Eskualtzale Biltzarraren buru den aldetik, M. Labegerie jaunak Lafitte euskaltzale eta abertzale gaiaz beste anitz berri emanen zituen gure poligrafoaren bizitzan hain guti ezagunak.

Baina, hor ez zen bukatzen omenaldi guzia. «Herriarena» trinkete berrian, bere obraren ondasunak ere egun herriarenak diren gizon honen ohoretan, herritar bazkaria izan genuen eta ez zen falta izan bertsulari, kantari eta hizlari bikainik.

P. Lafitte jauna haurtzaroan umezurtz gelditu zen eta zuberotar osaben etxera hartu zuten. Hamaika urtekin Belokera eraman zuten ikasketak egitera eta handik Baionako apeztegira. Baina apaiz egitearekin bakarrik ez ziren bukatu, bere ikastaroak, ez; 1928an Letren lizentziatura hartu zuen, eta urte horren inguruan hasi zen euskaraz idazten. Saint Pierre irakasleak konpreniarazi zion euskararen beharra eta euskal kulturaren ezagutza zein garantzizkoak ziren, apaizgoaren bukaeretan ari zela. Saint Pierre zenak antz eman zion Lafitteren izakerari, behintzat, toki onean jarri zuen gure herriak beharrezko zituen frutuak ernetzeko hazia.

Liburu eta liburuxka, hogetahamarrera hurbilduko dira bere izenez eta izenordez argitaratu dituenen artean. Herriarentzako gauza errazak anitz, herrixcearekin beti arduratsu izan denez, baina baita lan sakonik ere idatzia du. Bere ikerketak eta saiaerak, hizkuntzaren alorrean, euskal linguistikaz estudiatu nahi duten guzientzat ezagutu beharrezkoak dira. Gramatika, hiztegia, eta hizkuntzaren eta literaturaren historiaz anitz lan sakon emanak ditu.

Baina ikerketez gainera literatura ere landru du, ipuiak, antzerkiak, poesiak eta abar.

Eta, eragile bezala, zer esan? 1934an Aintzina zeritzan aldizkaria sortu zuen, abertzaletasunaren zabalkunderako. Bestalde, hogetahamahiru «Almanaka» atereak ditu. 1944an Herria euskaldun aldizkaria sortu zuen lehenagoko Euskalduna-ren jarraipenez eta gure egunotan astero 5.000 ale plazaratzen dituena. Bere akintza hau Euskal-Herriaren egoeraz jabeturik dator, bere barnetik maiz etsipentsu agertuarren, garaiko egoerak eskatzen duenaren araura bere lanak eskainiaz eta besteak lanera bultzatuaz. Egunean egungoari helduaz eta egunean egungoa eskainiaz, herri kulturaren iraupenez eta zabalkundez eten gabeko lanean.

1924an egin zen apez, 1961etik Baionako katedraleko kalonjea dugu, baina berrogetakak urteak daramazki Uztaritzeko apeztegi tipian irakasle. Han du bere euskal liburutegi aberatsa eta han burutu ditu bere barne gogoz sortu zitzaizkion lanak.

1949an, Euskaltzaindiak gerraondoko ekintzak berriztatzean, laguntzaile izendatu zuen eta 1952.etik euskaltzain oso dugu. Euskera aldizkarian argitaratuak dira Euskaltzaindiko batzarretara aurkeztu dituen txostenak. Guziak bildurik liburu ederra egiteko haina lan: hizkuntzaren egituraz, hiztegiak, literaturaz, eta abar. Denak dira jakingarriak. Bera inoiz ez da sartuko, edo hobeto esan, inoiz ez da eroriko bizantinokerizko auzietan; adibidez, h bai edo h ez. Nahiago izandu irakaspen praktikoak eman, denboraren balioaz dakienez, zeren deborakorik ez zuela galtzeko, hala erakusten digute bere lan ugariak, ugari bezin onak, naiz jakintza mailan eta naiz herrikoi mailan.

Saint Pierre zenaren irakaspenetatik hasi eta gaur arte, aspaldi euskal-mendian begiztatu zuen mizpirondoaren hazitze eta burutzearen sinboloz ohorezko du egun euskaldun makila, 1932an Piarres Ithurralde izenordez argitaratu zuen kanta liburuxkan datorren bertsu politikak dion bezala:

*Begiztatua nuen aspaldi mendian
Mizpir ondo xuxen bat sasien erdian.
Handitzerat utzi dut eta harrekila
Aurten egin dut nere... eskualdun makila.*

* * *

El pasado sábado, día 22, tuvo lugar en Saint-Etienne-de-Baïgorry un homenaje popular al polígrafo reverendo Pierre Lafitte. Aunque el homenajeado era nacido en Louhossoa (Labourd), su padre era natural de Baigorri. Dicho homenaje estaba organizado por Eskualtzale Biltzarra. Dio comienzo con una misa concelebrada, con un sermón por el vicario general de la Diócesis de Bayona, el reverendo J. Hiriart-Urruty, quien ensalzó la vida y obra de P. Lafitte. Y, a continuación, en las salas del Ayuntamiento, el Sr. J. Haritschelhar, alcalde del municipio y vicepresidente de la Real Academia de la Lengua Vasca, tras un saludo de bienvenida a los asistentes, disertó sobre Lafitte como lingüista y escritor. Acto seguido tomó la palabra E. Larre, director del semanario Herria, quien hizo una exposición del homenajeado por su vertiente de periodista. L. Villasante, presidente de Euskaltzaindia, trató del hombre académico y su aportación a los estudios en la Academia. M. Labeguerye, presidente de la entidad Eskualtzale Biltzarra, disertó sobre el aspecto humano, vascófilo y patriota P. Lafitte. Para finalizar hubo comida de hermandad y en la sobremesa actuaron bertsoaris y cantantes.

Es imposible resumir en un artículo la vida y obra de este intelectual de gran talla. Nacido en 1901. Sacerdote y licenciado en Letras. Profesor en el Seminario de Ustaritz la mayor parte de su vida y canónigo honorario de la catedral de Bayona. En 1934 fundó la revista político-cultural «Aitzina», y en 1944 el semanario «Herria», como continuación de «Euskalduna». Llegó tarde a ingresar en la Academia de la Lengua Vasca, si juzgáramos por los méritos alcanzados mucho antes del año 1949, fecha en que se le nombró miembro correspondiente. Desde 1952 viene siendo miembro de número activo en Euskaltzaindia, y los informes que va presentando con cierta asiduidad son el exponente de un hombre bien formado y bien informado en torno a las estructuras de la lengua, su literatura, su historia, etc. Un nato investigador, que a la vez a seguido cultivando temas populares en sus artículos periodísticos y en otros campos literarios, como son el teatro, la poesía, cuentos, etc.

Entre libros y folletos lleva publicados una treintena de títulos, aparte de sus miles de trabajos desparramados por las pu-

blicaciones del país. Su *Grammaire Basque* (1962), por ejemplo, es un libro imprescindible para cuantos quieran introducirse en el conocimiento estructural del vascuence. Y de entre sus trabajos, es la persona que más ha contribuido en la composición del atlas lingüístico del país vasco de Francia, en colaboración con Jacques Allières.

1977 - X - 24

JOKIN ZAITEGIREN KEMENA (I)

«Bai euskarari» jarrera hartu zutenen artean eredugarria dugu Jokin Zaitegi mondragoar jatorra. Euskararen alde bere bizitza guzia eskaini zutenen artean ez da izango beste gizon bat Zaitegik haina eman duenik. Gizon kementsua, ekintza handi eta luzeak aurrera eramateko dohainez betea, bere osasuna eta ondasuna euskararen alde eman dituen. Batere zalantzarik gabe egin nezake aitorten hau.

Izan ere, gure gizaldi hontan euskararen alde lan egiteko beharrezkoa zen kementsua izatea eta kementsurik aski ezagutu dugu gure inguruan. Baina hoiengatik artean ere bakana eta eredugarria dugu Jokin Zaitegi eta Plazaolatarra. Beronek lan asko egin badu ere, beste asko lanbidean jartzeaz egin zuena ez zen izan ekintza tipiagoa; ez horixe!

Historiako ilunaldietan argi bila dabilenak berakin izaten ditu arriskuak, eta holako urte ilunak ezagutu zituen gure gizon honek. Arriskuari aurpegia emanaz, eginahalak egin, euskara bizi dadin, eten gabeko borrokari helduaz aritu zen, ekin eta eragin. Hau bezalako beste bat ez dut ezagutu. Berakin zorretan nintzen, zorretan bere ekintza kartsua lerro hauen bidez gure herriari adiarazteaz eta zorretan nere barne-gogoan egiazko euskaltzale-tasuna iratzartu zuelako. Nere ideietan abertzaletasunaren lehen urratsak pizten zirelarik, nerekin nuen euskararen alderako jorra ere, baina beste inork ez nindun bultzatu Zaitegik Euzko-gogoaren atarikoetatik agertu zituen arrazoiak haina. Orduan uler-

tu nuen euskararik gabe ez zela Euskal-Herririk.

Gaurko gazteen artean, behar bada, ezagunagoa izango da aintzinako klasikoen itzultzaile bezala, Sopokel, Euripide eta Platon-en lanak euskaraz jarri dituelako. Baina hau ez da izan bere lan bakarra. Olerkari mailan, 1934. urtean Euskaltzaleak Zarautzen eratu zuten sariketaren irabazle izan zen «Tori nire edontzia» zeritzan poemarekin. Eta orduan eskaini zuen edontzitik nork ez dugu edan? Bere edontzia herriari eta euskarari eskainitako poema zenez, ondorioz, eten gabeko eskaitzaz jarraitu bai du. Bere poemak oso landuak dira, txukun eginak, kultur mailetan gora doazenak. Aintzinako klasikoak hartu zituen eredu eta haien araberako landu. Landutakoen emaitzaz, 1946an argitaratu zuen Mexico-n *Goldaketan* deritzan liburua. Han bertan biltzen du ares-tian aipatutako olerkia, Zarautzen saritua. Eta, han bertan argitaratzen du beste poema epiko luze xamar bat gure jatorriaren adiarazgarri, «Eusko-artzaiarena». Bere adibidez, berrogeigarren bertsoa har dezagun:

*Gure aitonen aitak
ez ditugu inongo,
euskal-erriko baizik.
Gu ezker a inoizko.
Izkeratzen euskera
dugu sekulako:
Euskadik euskalduna
du bere kabiko.*

Hara hor inoiz erabilitako ideiak bertsoz taxutuak. 1934an Marneffe-n ikasle zen artean herriminez eginak. Ikastaroak bukatuta Ameriketara joan zen. Han, Guatemala-ko San Karlos ikastetxe nagusian Greziako klasikoen irakaskintzak eman zituen, eta han zaletu zen nonbait Platon eta besteen lanekin. Gero, urtean zehar, eten gabe, haren elkarrizketak itzultzen aritu da. Hiru liburu argitaratuak ditu. Bere patrikatik argitalpenok ordainduaz gainera. Platon-en lanen hiru liburu hoi ez gainera, esan bezala, Sopokel eta Euripiderenak.

Baina, bestelako ekintzarik ere izan zuen. Gure historian beste

inori ez bezalako kultur aldizkari bat sortzea bururatu zitzaion. Kultur aldizkari bat euskara hutsean, non eta Guatemala-ko puntan. Guatemalan, ber-berak Lizeo Landibar sortu ondoren, 1950-ean, euskara lurperatuen zegoen garai hartan, itxaropenok behea jota genituen garaian, hara non sortu zen izartxo bat, itzalean argi egitera zetorrena: «EUZKO-GOGOIA». Hura bai zela, BAI EUSKARARI.

Adore handia behar zen garai hartan eta toki hartan holako aldizkari bati lotzeko; lotu, ekin eta jarrai. Gero, hamar urteren buruan nabarmena izan zen bere lana. Berekiko gogoetan zer egosten zen, hasiera hartan argitaratu zuen olerki batek adiaraziko digu:

*Bi bide aurki nitun oianaren urbil:
bidazti bakarra ni, biak ezin ibil.*

*Ibilgabeagoan egin nun indarra:
nire bizitzan ori dut alde bakarra.*

Gizona bere bakardadeko burutapenetan ari zen. Bide berriak urratu nahi zituen, zeru-minez eta aberri-minez. Honela aritu zitzaigun «Negu-miñean» deritzan olerkian:

*Neguminpean dugu Aberri osoa,
gogorik ez urritu euskaldun zintzoa!
Liliz, txoriz ta zituz beterik geroa,
badatorke euskaldun zintzoen aroa.*

Etsipenik gabe, ekintza alorrari helduaz; horrela aritu zen urte latz haietan. Amaika neke menperatu beharra izan zuen aldizkaria aurrera eramateko.

Hemen, orduan, euskaraz idaztea konpromisoa zen. Gerra aurreko idazle asko herbesteraturik ziren eta haiiek idazten zuten gehien bat. Hemen bizi zirenek beldurrez isilik. Baina gizaldi berri bat loratu zen aldizkariaren inguruan. Gerraondoko lehen idazle berriak, euskararen egarriz edo Zaitegi bezala, euskararen gogoz. Harrera ona izan zuten, eta Zaitegiren partetik nahikoa

pasientzia ere beharko zen eta bazen hainbeste pertsona desberdin bere aldizkarian bildu zuelarik. Hirugarren urtean (1952); Krutwig, Gorostiaga, Jautarkol, Gandiaga (Orbelaun izenordez), J. Garate (Eneko Mitxelena izenordez). Ondorengoan Iratzeder, Bordari eta Kerexeta. 1954an Aresti eta beste batzuk.

Tristea zen gure orduko egoera. Herri sakabanatuetan, euskaltzale guti batzuk ari ginen, soil soilik, hizkuntzaren alde zerbait egin nahirik. Gogotsua behar zen izan ilunpe hartatik euskararen alde zerbait egiterik nahi baldin bazen. Euskaltzale guti haien lehen aldiz gidatzaile agertuko zitzaigun izarra «Euzko-gogoa» izan zen. Bere zuzendaria, poeta ameslari bat, euskaragatik inork ezer emango ez zuen garai hartan, Euskal-Herriko eremuan oihuka hasi zena. Euskal-Herri Euskal-Harri, Arestik berak baino lehenago oihukatu zuen. «Argin zarra»ren poemaren oihartzunak iratzarri zuen orduko gogoa. Hauek ziren olerkariaren profesia:

*Erriko arrobian
ari nauzu argin,
eten gabe diardut
gau ta egun, ekin!
nekeak leporatuz
biotz-eskuak min,
nere amets ederra
egi biur dedin.*

*Oraingo euskaldunek
ezin dute uler
zoritzarrez damurik
nere lanen ezer.
Geroko olerkariak
adituko laister
eta alegin gorriok
iritziko eder.*

*Eskuko daitenean
Euskal-Aberria,*

*artu, olerkariok,
nik landu arria:
Andragoi-burutzean
beti ezarria,
nere zain-odoletan
gorritu-pitxia.*

1952ko abenduan egindako olerkia duzu, irakurle. Holakoak ziren «Euzko-gogoa»ko oihartzunak. Urrengo batean azalduko ditugu atarikoetan zuzendari hark esanak. 1959an bere ondasunak aitu artean jardun zen aldizkaria argitaratzen. Gure hizkuntzan inoiz ezagutu ez zen bezalako aldikaria, era askotako kultur gaiak bilduaz. Lehen aldiari Guatemalan, 1955era arte, eta bigarren aldiari Miarritzen, 1956tik 1959ra arte. Diru gabe itzuli zen Ameriketara. Bere kemena ez zen nolana hikoia, eta hiru urte barru agertu zen «Berriz ere goldaketan», Sisifok bezala, eroritako harria berriz zutituz, lan eta lan, jo ta ke.

* * *

El hombre más entregado a la causa del idioma vasco, probablemente de toda la historia, ha sido Joaquín Zaitegui, de Mondragón, quien obtuvo el primer premio de poesía de «Euskaltzaleak», en Zarauz, en 1934, con el poema «Tori nire edontzia».

Zaitegui, especialista de la literatura clásica de la antigüedad, es traductor de las obras de Platón, Sófocles y Eurípides. Su laboriosidad no tiene parangón, y su entrega a la causa del vascuence, tampoco. Por los años treinta, después de acabar sus estudios eclesiásticos en Marneffe, dejó la Orden Jesuita y marchó de misionero a Guatemala, y en la Universidad de San Carlos fue profesor de los clásicos griegos. Tras fundar el Liceo Landibar en la capital guatemalteca, en 1950, fundó la revista cultural «Euzko-gogoa», enteramente en vascuence y abordando temas que hasta entonces no se habían escrito en euskara. Aquella revista, y por aquellos años, cuando todo parecía muerto para el idioma vasco, fue el clamor para un nuevo renacimiento. Agrupó en sus páginas a la mayoría de los escritores en el exilio,

a algunos pocos del interior de nuestro país y en ella hicimos nuestra aparición los de la generación de postguerra.

Si la revista era importante, no era menos importante el hombre que la guiaba. En editoriales que encabezaban cada número y en muchas poesías del que dirigía, nos venía el mensaje y el aliento en aquellos años tan difíciles. En 1956, Zaitegui trasladó la redacción de su revista a Biarritz, para atender mejor, y continuó su publicación hasta agotar sus ahorros particulares, y en 1959 tuvo que volver a América, donde, a pesar de los desánimos, continuó con las traducciones de Platón y publicó su segundo libro de poesías. Estas poesías son de corte clásico, donde la lírica y épica se funden hacia un concepto moderno. Y es él quien toma el símbolo de piedra vasca, antes que Gabriel Aresti, para labrarla y pulirla. Toda su preocupación estuvo orientada a la remodelación y revitalización del vascuence, a cuya causa entregó todo su ser.

1978 - VI - 19

JOKIN ZATEGIREN KEMENA (II)

*Euskaldun erara itzetan laburra,
goldean ari naizu lenago bezala:
otadi-okuntzak labakitu-ala
ereingiro daiten arbasoen lurra.*

Hamalaudun oparotsu baten bidez eman zion Zaitegik *Berriz ere Goldaketan* olerkigintzari jarraipena, ekaizpean bizi ondorean ere, bere barne-gogotik laño beltzik igaro ez balitz bezala. Aberri-mina zuen eragile. Liburu honetan, Miarritzen 1961era arte osatu zituen olerkieri urte bete geroago Guatemala-n gehitutakoak ezarri zizkion. Bere kemenaren adigarri, hor dator euskal-ikurriñari eskainitako epika, larogetasei bertsoz hornitua.

Goldaketan (1946) eta *Berriz ere Goldaketan* (1962) dira olerki bildumen izenak. Berak egin itzulpenetatik aipagarrineak: Long-

fellow-en *Evangeline* (1945), *Bidalien Egiñak* (1955), *Sopokel'en Antzerkiak* (1946 eta 1958), Euripide-ren *Medeia* (1963), baina batez ere Platon-en elkarrizketak. Guzietan goretsigarriena azken hau. Atarikotzat atera zuen lehen tomoaz aparte beste hiru liburu dira orainarte argitaratuak eta hauetan sartzen dira: *Platon-eneko atarian* (1962), sarrera gisa; *Platon I* (1975), Oturuntza, Protogora, Menon; *Platon II* (1977), Gorgia; eta *Platon III* (1978), Eutifron, Sokrate-ren apologia. Hirugarren tomo hau argitara berria da, eta esan beharrean naiz Arrasateko herriaren laguntzari esker ikusi duela argia.

Jokin Zaitegi, esana dugun bezala, Mondradoen jaioa da. Hil honen 26an beteko ditu 72 urte.

Bere gaiak Unibertsitaterako euskarak beharrezko dituen tresnak, herri xehearentzat hain ulerterrezak ez izanarren, bere ekintza eredugarri honegatik, bere sorterriaren begiramena irabazi du. Hala dirudi, eta txalogarria deritzagu arrasatearren jokatibide honi.

Holako lanak egiteko gizonak urri dira edonon ere, eta holako lanak beharrezkoak izaki euskara Ikastetxe Nagusietara eramango badugu, eta eraman beharra dugu euskarak luzaroan iraungo baldin badu. Iraupen honi begira dago gure herriaren izan edo ez izana.

«Euzko-gogoa» argitaratzen hasi zenean, Unibertsitate mailak zituen gogoan: 1954ko lehen alearen «Ataurrekoa»n hara zer zion: «Gizon ikasiak euskerarenganatu nai ditugu. Ortarako oraindik landu-gabe zeuden gure alorretan ildo berriak urratzen asiak gera. Euskaldun euskerak egin gaitu, beraz, euskera gabeko Euskadi'rik eztugu opa».

Honegatik, Eusko Ikaskuntzaren Batzarra bera ere salatuko zuen, beren lanak, batzarrak, agiriak eta abar erdaraz egiten ziztutelako: «Nola liteke Eusko-Ikaskuntza-Batzarrak antzu gertatzea? Itz gutxitan azalduko dizuegu gure erantzuna. Batzarre orietan, maizenik, gure izatearen erro ta gogo dan euskera, lotsagarriro baztertu oi izan dutelako. Eusko-filologiiaz, euskal-edestiaz, euskal-folkloreaz, gure erriaren agerkari guztietaz ekin die, bañan beti erderaz. Euskerak ez du iñoiz ere batzarre orietan bere arpegi ederra erakutsi; alderantziz, noragabe eta eskale ibi-

li izan da iakitun erdel-zaleen artean zapuztua ta baztertua». HOLA aitortu zigun «Euzko-gogoa»-ren atariko batean (ikus, 1954ko 3-4 zenbakian).

Zaitegiren gogoa zen «Asmoz ta jakintzaz»ko lema, baina euskaraz. Honegatik, behin eta berriz errepikatu zigun euskararen alde kementsu agertzea. Atariko berean zion: «Erotuta gaudela esango dute zenbait iakitun erdel-iarioek. Bai, euskerarekin zoratuta gaude, ta euskerak beste euskotar guztiēi burutik eragiten ez dieneño galdurik gaude. Ikusi dugu zuen gurbiltasunak, zuen zuhurtziak noraiño eraman dituen gure aberri-izkera eta gure erria. Aski zuurtasunik eta betorkigu euskal-eroaldi betea, gure izkera ederraren oiartzunez, Euskadi'ko muga urrutienak ere beteko dituen euskal zoro-aldia».

Garai haretan, holako hitzez, bere kementetik gure gogoa irartzartu zuen. Geroago eta zihurrago geuden euskararen zuzpertzetik sortuko genuela gure herriaren berpizkundea.

Zaitegik behin eta berriz esana, ez zen hutsean erori. Gizaldi berrikoentzat ari zen eta hortik zetorren belaunaldi berri bat, idazle eta ikastola sortzaile aurrenengo zirela. Bere ideiak tinkoak ziren eta bere hitzak garbiak bezain argiak. 1955. urteko lehen zenbakiaren atarikoan, hara zen zion: «Ez du inork zertan arritu gure erriaren osagailurik egiazkoena EUSKERA dala badiñogu. Euskerak iraun zun bitartean gure erriak ere erri iraun zun, gogo ta lurraren iabe. Euskeraren ondamendiak aldiz, erriarena ere ekarri digu euskal-gogoarenakin batera. Etzitekean bestela izan ere, izkera baita erriaren arima ta izkera galduz gero erriarenak ere egin du».

Zenbat ziren garai hartan euskaragatik edo euskararen alde zerbait egiteko? Abertzaleen artean bertan ere, zenbat ziren beren hurrei euskaraz egiteko? Gaur besterik da. Egia handia hau ere. Baina, kontuz, eta ez ahaztu orain hemen jasotzen ditudan orduko esanak. Ez ahaztu eta eutsi irakaspen eder hoiei, oraindik ere bide luzea dugunezkero.

* * *

Zaitegui fue un hombre incomprendido por su empeño en

llevar adelante la ardua empresa que suponía el publicar una revista cultural enteramente en vascuence. Apenas recibió ayuda y comprensión en el mantenimiento y prácticamente se enfrentó en solitario para sacar «Euzko-gogoa» desde 1950 hasta 1959. Al agotársele sus ahorros volvió a Guatemala, donde rehizo su vida para continuar con las traducciones de los clásicos y editar su segundo libro de poesía.

Entre los vascos exiliados o residentes en el extranjero, acostumbrados a desarrollar temas vascos en castellano, no era tarea fácil conseguir ayuda para las publicaciones en vascuence. Ha sido un mal general en nuestra propia historia el ensalzar las virtudes del idioma patrio hasta sublimar como un fenómeno sobrenatural, sin tener en cuenta que la función principal de toda lengua es utilizarla como vehículo de comunicación. Pero, Zaitegui, fiel a nuestro idioma, ha sido un hombre de la fe con obras. Sabedor que para nada sirve cantar las excelencias de la lengua milenaria en otro idioma. Esta fue la lección que nos dio desde la revista por él creada y dirigida.

Por esto, su mayor preocupación ha sido la de preparar los materiales necesarios para las enseñanzas superiores, como principal medida para elevar y ennoblecer la lengua. El, por su dominio del griego, se entregó con preferencia a las traducciones de autores de la literatura antigua. Aparte de una obra de Longfellow ha traducido los Hechos de los Apóstoles, *Medeia* de Eurípides, las tragedias de Sófocles y los Diálogos de Platón, del que lleva publicados un estudio de introducción más tres tomos. El último, *Platón III*, acaba de publicarse gracias a la ayuda popular recibida en Mondragón, villa natal de Zaitegui, y corresponde a las partes de Eutrifón y la apología de Sócrates. Anteriormente, en los dos primeros tomos, vieron la luz el Banquete, Protágoras, Menón y Gorgias.

Joaquín Zaitegui, el próximo día 26 cumplirá 72 años y su única ilusión es la de ver publicadas las obras de Platón, a cuya traducción ha dedicado muchos años de su vida.

1978 - VII - 3

MATTIN BERTSOLARIA

Ekainean omenaldia eskaini zitzaion bere sorterrian Mattin bertsolariari. Mattin, bertsolarien historian betiko itsatsita gedituko zaigun izena da, eta ongi merezia zuen omenaldi hori. Tamalez, hauteskundeak zirelata erdi txoraturik ibili garen garaian izan zen eta honegatik ez zuen izan behar hainako hotsa.

«Herria» astekariaren 1401 zenbakiaren orrialdeetatik ikusi dugunez, behar hainbat jende ez bazen ere, erakunde aldetik ongi muntatua izan zen: hermezarekin hasi eta bertsolariekin bukatzeko. Han ziren hiru Enbeitak, Ezponda, Lizaso, Alkat, Xanpun, Mendiburu, Lazkano, Mixel Aire (Xalbador zenaren semea), Gorrotxategi, Azpillaga eta beste. Baina eguna ez zen ongi hautatua eta jendez urri izan zen jaialdia.

Mattin Treku Ahetzen sortu zen 1916ko urriaren hamaikagarenean. 17 urterako plazaratu zen bertsolari bezala eta gaur ez da euskaldunik Mattin ezagutzen ez duenik. Egia esan, gipuzkoarrek 1971ko urtarrilean eskaini zioten berebiziko omenaldia, Donostian bertan. Hala ere, orduan Manuel Lasartek esan zionarekin gaude:

*iñortxok ere ez dizu egingo
merezi baiño gehiago.*

Eta hala gertatu da bost urteren ondotik, merezi zuen hainako omenaldirik ez egitean. Honegatik, gaurkoan, bere oroitza-
ren zordun gatoz.

Mattinek, bertsolaritzan duen berezitasuna bere humore bizia da. Gogoko izan bai du jendea alai ipintzea. Donostiako omenaldiaren garai hartan Auspoa Liburutegiak argitaratu zion *Ahal dena* deritzan liburuan ere bere humorezko etorria nabari da. Adibide baterako, liburuaren 137/138 orrialdeetan dakarrena jasoko dugu. Juan Mari Lekuonak honako gai hau jarri zion, Mattinek Donostian moda-denda bat jarri zuela, *boutique* esaten dioten hoietakoa eta hortaz hiru bertso osatu beharra zuen. Gai egokia humore zale batentzako:

*Modaren esplikatzen
behar dut nik hasi, (bis)
gazte maiteak, hori
behazue ikusi;
oraiko moda hori
ezpaita itsusi,
modan emanak ditut
arrop'eta guzi;
gaztiek orai modan
bihar dute bizi!*

*Moda gustagarri da
gazte horietan, (bis)
dendarat heldu zaizkit
denak lorietan;
pintur'urdiña eman
behar begietan,
eta luzetasuna
bada ilietan;
neska gehienak berriz
ezpain gorrietan.*

*Gaztien gostukoa da
beti moda berri, (bis)
moda segitzen dut nik
berdin arropari;
pulistagoa dela
neri zaut iduri,
aski duzue beiratzea
neska gaztieri:
zoiñen pulitak diran
ixterrak ageri!*

Holako gaiak ditu Mattinek gogoko. Gainera, plazaratzen den bakoitzean *clown* edo bufoi bezala agertu nahi du. Baina inork ez dezala pentsa arlote buruarin horietakoa denik, ez. Zentzu handia du Mattinek, eta hala behar ere bera den bezalakotik bes-

teak humorez jartzen ahalegintzen delarik; jendea pozez ikustea bai du gogoko. Baina bere sentipenak hain ongi ezagutzera heldu zen Xalbador adiskide minak bazekin nondit hartu behar zuen. Añorgako suieta batean Aranaldek hiru bertso eskatu zizkion, Paris-en zuen semeari eskainiak. Bere hiru bertsoak politikak baziren ere, ondotik Xalbadorrek eskaini zizkionak ez ziren gutiago, han bertan Mattin negarrez jartzeraino. Hoiak ezagutu nahi dituenak ikus beza *Odolaren mintzoa*, Xalbadorren liburua, 163/169 orrialdeetan.

Esan dugunez, hamazazpi urtekin hasi zen bertsolari. Jakin-garria da zerk eraman zuen horretara. Sarako jaietara joan zelarrik, bertsolari bat bakarra agertu zen hango plazan, Luhusoko Larralde, Panpale esaten ziotena. Bakarrik ari zen, esanez orduko gazteak ez zutela bertsoarako joerarik; nahiago zutela ostatura joan eta mozkortuaz han egon; ez zirela lehengoak bezalako gazteak... Hori entzutean lagunak behartu zuten Mattin, jakinaren gain horretarako dohainak zituela. Lagunak eraman zuten eta Panpaleren ondoan jarri mahain baten gainean. Eta, hantxe, nahi ta nahi ez, hasi egin behar. Geroztik ez da Euskal-Herrietan plazarik Mattinen abotsa entzun ez denik.

Urte askoan Xalbadorrekin eskuz esku aritu izan zen. Uste zen, Ifarreko Euskal-Herri hartan bertsolariak aitu zirela, baina Mattin eta Xalbadorren ekintzari esker, bertsolari berrien loratze baten aurrez aurre gaudela esan genezake. Hala ere, Mattinek urtetako lagunik minena falta du. Baxenabarretik Lapurdira inoiz dei egin zionaren laguntza:

*Agur eta ohore, Ahetzeko Mattin!
Hea non bizi ziren nahi nuke jakin;
ez gira aspaldian egon elgarrekin;
egun gogoa zeraut zure alderat jin;
hurbilago bazintut banuke atsegin.*

Punta batetik bestera, bertso gogoak eraginik mugitzen ziren haietaz zer esan? Mattinek berak Xalbadorren hainago gogoa zuen ahalik maizen elkarren artean bertso saioak egiteko, eta adiskidea gaixoturik jarri zenean, entzutekoa zen Mattinen otoitz

erako dei hura:

*Medikua, arroit zaitte
Xalbador operatzean:
zonbat gauza eder dagon
gizon horren bihotzean;
gau eta egun ariko naiz ni
horrendako otoitzean,
gero ere kanta dezadan
lagun horren sahetsean.*

Eta gure bertsolari goretsia heriotzak eraman zuenean inor ez zen aurkitu Mattin baino bakartiago.

Guk ere, «Agur eta ohore, Ahetzeko Mattin!», bertsolari jator aipagarrietan toki berezia merezi duzun horri.

* * *

Durante el mes de junio el bersolari Mattin ha recibido un merecido homenaje popular en la vecina Lapurdi. Coincidiendo con las fechas de las elecciones, a los vascos de esta parte del Pirineo se nos ha pasado sin pena ni gloria, cuando en otro momento hubiera recibido el agasajo de miles de seguidores de esta modalidad de literatura oral a la que tan aficionados somos la mayoría de los vascófonos.

Los que siguieron fieles al homenaje fueron los propios bersolaris vizcaínos, guipuzcoanos y navarros, que actuaron con otros del país vasco de Francia en una jornada inolvidable.

El conocido Martín Trecu «Mattin» comenzó su carrera de bertsolari con actuaciones públicas desde una vez que a sus dieciséis años se vio en apuros en las fiesta de Sare, cuando sus amigos le empujaron a formar pareja con el único que había subido al estrado, el viejo «Panpale». Desde entonces, Mattin, que el presente año cumple sus 61 años, ha actuado ininterrumpidamente en las plazas y salones de todo el País Vasco, siendo la mayor parte de su vida la pareja inseparable del inolvidable Xalbador.

Mattin (Sara, 1960)

Para Mattin, que es un gran humorista, el bersolari es para divertir al público, y por esto las más de las veces aparece como un bufón; pero, sin embargo, en numerosas ocasiones ha dado muestras de componer versos sentimentales, como se puede comprobar en su libro *Ahal dena*, que la colección Auspoa publicó en 1971.

Muchos guipuzcoanos recordarán de sus actuaciones en esta provincia al Mattin que compuso aquellas tres graciosas estrofas de pie forzado, como el propietario de un *boutique* en San Sebastián, pero a la vez al Mattin que derramó sus lágrimas en la plaza de Añorga al verse obligado a dedicar tres estrofas a su propio hijo ausente del hogar donde viera la luz. Estas últimas se recogen en el libro *Odolaren mintzoa*, de Xalbador, seguidas de otras que le dedicó su malogrado amigo.

Las constantes actuaciones de esta pareja, Xalbador y Mattin, han despertado tanto interés entre los aficionados que en pocos

años han surgido numerosos seguidores, allí donde se creía que con ambos acababa la cantera de bersolaris.

1977 - VII - 4

ETXAHUN-IRURI KHANTAN

Mugia muga dela, argi dago. Duela berrogei urte R. Plandé jaunak «Pyrénées» aldizkarian, jakitun mailan ez ezik zientifikoki agertu bazuen ere, Pirineoa ez zela muga naturala; denboraren buruan politikazko mugak geroago eta gehiago bereizten gaitu Euskal-Herriaren ifarraldeko anai euskaldunengandik. Zorigaiztoko muga herri bat modu horretan zatitzen duena.

Mugak berakin dituen ondorioegatik, Ifar Euskal-Herrian hain arrakasta handia izan duen Etxahun-Irurikoren omenaldiak hots guti izan bai du Hegoalde honetan.

Uztailaren 24an, «Atharratzen Besta eta zer besta! Berrehun eta berrogei'ta hamar dantzari eta phastualkari zaharrek laidatuk die Etchahoun», zion Mauleko «Le Miroir de la Soule» deritzan hamabosterokoak 531. zenbakiaren lehen planan, eta uztailaren 28ko «Herria» asterokak, plana bat eskaintzen zion omenaldi horri, baina hemendikaldean apenaz izan du entzute handirik.

Bere ohorez 250 dantzari eta pasturalkari bildu zituen jaun hori nor dugu? Gure artean ez hain aski ezagutua, gure buruen kalterako.

Iruriko Etxahun, bere izen-deituraz Pierre Bordaçarre, 1908an sortua, anitz kanta eta zortzi pasturalen egilea dugu, eta eskola zaharreko koblakaria. Hauek dira berak gertatutako pasturalak: *Etxahun-Barkoxe* (1954), *Matalaz* (1955), *Berterretx* (1956), *Santxo Azkarra* (1965), *Le comte de Treville* (1966), *Txikito Kanbo* (1967), *Pette Beretter* (1972) eta *Iparragirre*.

Gure alde hontan hain entzuna den «Agur Zuberoa» delako kantaren egilea da Etxahun-Iruri. Zuberotarra izatez, beste Etxahun hura bezala, mende baten ondorean euskaldunon zori-rako etorria. Ez doa lehengo Etxahunen ildo beretik, poeta be-

zala ere ez da maila berekoa, honegatik, Barkoxekoari eskaini zion pasturalean zintzoki aitortuko zuen:

*Gure zazpi probintzietako
Euskal Herrik'ederrena
Bihotzak dio zira Xibero
Arauz beitzütiüt maitena
Zure mendi ibar ederrak
Zure Mari-Maidalena
Eta horien ororen gainetik
Barkoxen Etxahun zena.*

*Uhure arren Barkoxerat
Egün jin den mündiari
Jinik delakoz orhitzapenez
Gure koblakari zena
Haren pareko orano nihur
Nihune ez da ageri
Esker mila erranen deiziegü
Eta lüzaz osagarri.*

«Xiberutarra kantari» esan ohi da, eta Zuberoak historian zehar izan duen nortasun indarra eta kemena nabari dira Etxahun-Irurikoaren lanetan. Anitz urteko emaitzaren eskergarri eskaini zaion omenaldi hau ongi merezia zuen.

Makhila, txülüla, tabala, Xiberuko inganiuak, hala dion Jakes Larrondo xiberutar prestuak argitaratu duen liburu ederrean. Larrondo delako jaun hau kezkatu eta arduratsu ari da Zuberoako folklorea biltzen, eta lan hauen arteko dugu «*Etxahun-Iruri khantan*» deritzan liburu argitara berria, Jakes Larrondok bere lepotik egina. Liburu honek, P. Bordaçarre Etxahun-Irurikoren kantarik aipagarrienak biltzen ditu. Oso apain prestaturiko liburu honek, bere 21 x 15 zentimetru neurritz, 276 orrialde ditu. 95 kantaren doinu pentagramak ere agertzen ditu. Paper onez eta 25 argazkirekin jantzia dator. Pabeko inprimategi batean txukun egina Etxahun-Irurikoren omenaldirako.

Liburu estimagarria benetan, herri literaturaren giharretik

irtena den hau. Madaleine Jauregiberri euskaltzain ohorezkoaren aintzin-solas labur bat daroa, eta fidelki azalduko digu koblakariaren apaltasuna: «Kabalen onduan, phertika bizkarrian edo makhila eskian, khorpitz txüt pensamentükan, bardin koblakan, zankhuak eta enthelegia ber denboran ebil-eraztez, hola zütügü maite, faizurik gabe, laborari simple düzün gano amiagarria izanagatik».

Zuberoako doinu ederrez mozkortuko gaituen liburua dugu, eta folklore bikain honetatik edaten baldin badugu, guk ere esan geneza Madaleinek bezala, «Azkar bizi bedi haiñ eijerki khantatü düzü mündüko xokhorik eijerrenian: XIBERUA».

Liburuko lehen kanta «Agur Xiberua» dugu, Hego Euskal-Herrian aspaldi danik zabaldua, baina hemen kantatzen dena baino hobeto ikasi beharrezkoa.

Egileak, Zuberoaz ez ezik Euskal-Herri guziaganako maitasuna agertzen digu bere obran, honako errepika hau daramanak agertzen digun bezala:

*Jeik'hadi Eüskadi eta mintza hadi
Ozenki gure gazteriari
Behardiela bethi fidelki kunserbi
Gure usantxa zahar horik.*

Esukal-Herria oro ezagutzen dutenetakoa denez, orotariko laudorioak eskaintzen ditu egileak, bere denboran Donostiari bezala, adibidez:

*Hendaia eta Iruñen gaintik
ikhustera Donostia
ta ber denboran besarkatzera
hanko anaie maitiak.*

Liburuaren azken partean frantsezezko zenbait poesia ere agertzen ditu, baina gure ustez ez dira euskarazkoen mailakoak. Koklokaria bere giroaren mugetatik irtetzen delarik, ez da berbera. Bere alorretatik landa, eroriago aurkitzen dugu. Hemen ere argi ikusten dugu mugak gizona nola ahultzen duen, zehin lurre-

ko mugak hala hizkuntzaren mugak.

«Ene azken bersetak» deritzatenak dira euskarazkoen bukaeran, eta zein hunkigarriak diren, bere azken agurtzat agertu nahi dituen horiek:

*Khantore horik huntü dititxüt lür lanaren inganio
Sasuen gisa batian trixte bestian oro boztario
Denbora heñ bat lüze ükhen düit horien ororen medioz
Bena nik uste beharko dit erran laster güzier adio.*

.....
*Horik exkentzen dereitziet bat begiratüz goguan
Entrada gisa Khanta dezadan Josefateko sohuan.*

Bai. Koblakaria joanen da, baina holako gogoia agertzen den artean Zuberoako nortasun txarmengarriak iratzarturik irauen du. Esan dezaten gerokoek ere:

*Ez gal gure odol berua
Bizi dadin gure Xiberua.*

* * *

A esta parte del país apenas tuvo eco el gran homenaje tributado a Etxahun-Iruri (Pierre Bordaçarre) en Tardets (Soule), el día 24 de julio pasado, al que le dedicaron sendas columnas Herria, Sud Ouest y Le Miroir de la Soule. En aquel grandioso acto se reunieron hasta 250 danzantes en honor al más popular de los trovadores souletinos en la actualidad.

Pierre Bordaçarre es autor de ocho pastorales (teatro popular souletino) y de numerosas canciones de todo género, festivas, patrióticas, amorosas, conmemorativas, etc. Con motivo de dicho homenaje Jacques Larrondo que tantos desvelos se ha tomado en las recopilaciones folklóricas de Zuberoa, publicó y presentó una obra voluminosa, «Etxahun-Iruri khantan», que constituye el cancionero selecto del homenajeado. La obra lleva

una breve presentación de la renombrada souletina Madaleine Jaureguiberry. Etxahun-Iruri que es autor de la tan difundida canción popular «Agur Xiberua», empieza la obra con ésta y otras dedicadas al país vasco, para continuar con las mejores canciones compuestas en sus obras pastorales, a las que seguirán las amorosas, de las vivencias de Zuberoa, festivas, conmemorativas, etc. Y al final de la obra algunas canciones en francés. Lleva, además, abundantes ilustraciones y hasta 95 melodías en pentagrama. En definitiva, una obra que ha de quedar en la historia como fiel reflejo de la tradición de «koblakaris» o trovadores souletinos, esencia de una tradición medieval del que Etxahun-Iruri es el representante más importante de nuestros días.

1977 - VIII - 29

ZUBEROA GAINDI

«Orhiko xoriak Orhin du laketzen», hala dio Zuberoako esan zaharrak, eta ezta harritzekoa ziberotarrei beren lurraldeak laketizatea; ez bai du Euskal-Herri guziak Zuberoan pareko den tokirik, lurrez ez ezik herriz eta herritarrez. Hala ere, Zuberoa hustutzen ari da. Barkoxeko Etxahun zenak Ofizialenak deitu khandorian esanak irauen bai du oraindik orain ere:

*Oi laborari gaxua,
Hihaurek jaten arthua;
Ogi eta ardu geñhatzen auherren asetzekua,
Halere haiñ haie maite nula artzañak otsua.*

Koblakariaren mende bat geroztik ere egoera berak irauen du eta xiberotarrek ez dute beren herrian bizibiderik. Etxez kanpotik behar diren osagarriak oso nekezak dira lortzen; eta Zuberoak behar dituen erremedioak París-ko gobernuaren esku daude.

Aspaldi delarik, Zuberoara osteraren bat egin gabe urterik igarotzen ez bazait ere, aurtengo udaran bi egun t'erdi eman dituk Zuberoan, oroitza zaharrak berrituaz eta egungo egoeraz jabetuaz. Pirineoetatik itzultzean, Oloron-dik sartu nintzen Pettarra haranera. Oloron-go erromanikoaren arte aberatsa ikusiagatik, hala ere, bikaina iduritu zitzaidan Ospitale-piako San Bladi. Izan ere hain da berezia erromes ospitalaren eliza erromaniko hau, griego gurutzazko zoladura eta sabai-uztaiak zortzi puntazko izarra osatzen dutela, Nafarroako Torres del Rio-koaren erara. Bere tipian ere badu bizantino arkitekturaren joera.

Ospitale-piatik aisa ginen Maulen, Zuberoako hiriburuan. Baina, Zuberoak, Pettarra baino atseginagoa du Basaburuua eta harat abiatu ginen, baina ez lehenago Arballa handiko Gotañen gelditue bat egin gabe. Bertako elizak, Zuberoako beste anitzek bezala, dorre hirukoitza du. Hauetako gehienak Pizkunde garaian eraikiak dira eta teilatuak ere, bertako etxeak bezala, gailur zutinez eginak dituzte, Pirineoak barna aurkitzen diren bezala, elurrak errazago erortzeko eginak.

Gero, Zalgize igaroaz, Irurin sartzen gare Basaburuako Ibai-exker eskualdean. Barkoxetik igarotzean lehengo Etxahunekin gogoratzen garen bezala, Irurin ere Etxahun koblakaria (Piarres Bordaçarre) datorkigu oroiminera. Eta, Atharratzera heltzeaz, abuztuaren 26an, ostiralez, azokarekin aurkitu ginen. Euria gorabehera, jendetza handia bildu zen salerosketaren inguruan eta egun euskara da nagusi. Gu ere, jendartean nahasirik, entzumena eta ikusmena adi, harat-hunat genbiltzan. Plazako liburu-denda batean euskarazko sail bat ageri zen eta hara nondik izan nuen *Etxahun-Iruri Khantan* liburu ederra erosteko aukera. Txomin Peillen idazlea ere egun han zela jakin genuen baina ez ginen elkar ikusi.

Xuberotar euskalkiaren doinua goxoa iduritzen zaigu. Ongi ulertzeko inoiz ez dugu izan eragozpenik, poliki mintzatzeko ohitura dutenez, konpreniarazitzeko eraz jardutzen dira. Gure eleagatik laster esaten ziguten: «manesa zira», baina ez arrotz. Nonnahiko euskalduna anaitzat hartzeko herri jatorra dugu Zuberoa.

Urteak dira xuberotarren artean holako egunak igaro nituela, eta iraganaren oroitza datorkit bihotzaren alaigarri.

Gotāneko eliza (Zuberoa)

Urrengo egunean, Athereitik Lígi barna, Santa-Engraziko Kakueta heldu ginen. Inguru haiek ikusiaz, gure Unaik esaten zidan: Gipuzkoako parterik politenen bezalako edo politagoa da Zuberoa guzia. Hala da izan ere. Baina bertako jende atsegina lurraldea baino estimagarriago da. Non-nahi duzu adiskide bat laguntzeko gertu, eta arratseko azken orenetan amestu ezinezko kanta hunkigarriak entzuten dira edonon. Tristuraminez kutsaturik gehienetan, baina hala ere, nork lezakean hoién abotsez eta sentipenez barneminak haizetara ager.

Ibar-exker garaian Kakueta haitzartea ibili ginen, euria ziharduenarren, ibaia zehar, bidetxihurrez eta zubitxoak igaroaz, mendarte mehar haiek inoiz baino politagoak iduritu zaizkida, euria gora-behera, eta urak irtetzen duten haitzuloraino heldu ginen. Ur hauek Ernazko lepoan dagoen leza batetik lurpeko eremuetan aurkitzen den ibaiarenak dira. San Martingo Harriko leza edo Lepineaux leza (aurkitu zuenaren deituraz) bezala ezagu-

nagoa da. Duela hamazazpi urte zortzi egunez ibili ginen leza horren barrutik Verna deritzan tokira arte. Orduko neurketetatik iriki zen Santa-Engaraziko Harphidiatik tunela eta egunen batean turismorako eran jarriko den ustea dugu, zeren hain ederra eta haindia bai da harpearen Verna delako parajea.

Eguna bukatzeaz, Santa-Engrazia bisitatu ondorean, Montoritik zehar ginen, Aretatik (Biarno) Arlasen hegietatik Ernazko lepotik Belaguara eta hemendik Izabara (Erronkari) jetsitzeko.

Urrengo egun batean Orhiko gailurrera heldu ginen :«Arranoak bortietan gora dabilta hegaletan...» kanta gure ezpainetan genuela. Gaur oraindik, oroitzapenok berritzean, hartuko nuke ofizioa Iratirat unai, baina... Zuberoatik hain urruti bizi behararren damuan.

Euskal-Herrian ez da mendirik Orhik bezain bista ederrak dituenik. Ekialdera Pirineoko mendi katea, lehen partean Auñamendi eta Hiru Errege Mahaia direla; hegoaldera, Saraitzutik behera Nafarroako lurralde zabalak ageri dira; mendebaldera Iratiko ohianak eta Atlantika aldera eten gabeko mendi tipien kate luzea; ifarrera, azpikaldean eta hurbil, Larrañe, baserri txuriak mendi maldetan dituelarik, Bereterretxen khantoriaren oroitza dakarkigun Andozeko ibar luzea, Atharratze, Zuberoa oro, Garaziko Behorlegitik Biarnoko Aramitze aldera, gibelean Frantsiako zelai zabala agiri dela. Hain bakarti eta zut egotetik du Orhik ikuspegiak aukera hau, Pirineoko mendebaldetik bimila metroko mendietan lehena. Orhi eta Zuberoa, elkar txarmengarriago egiten duten parajeak dira.

Edozein euskaldunentzat interesgarria da Zuberoarekin harremana. Euskaldunok elkartzen gaituen sustraien erroak modako politikarien uste arinak baino sakonagoak dira. Eta hau berau ondo konprenitzeko ere, euskaldunok, guk geuk, gure herri eta herritarrak hobeto ezagutu beharra dugu. Hontaz eskolatik ez bai ziguten ezer erakutsi.

Orotarik baztertua eta ahantzia, hala dugu Zuberoa:

*Mertxikaren loriaren ederra
Barnean du hezurra gogorra.*

*Maitatu dut izanen ez dudana
Horrek baitaut bihotzean pena.*

Eta behar bada halako saminduraz sentitzen zaitut ene barnean hain zorabiagarri zeran Zuberoa.

* * *

Durante las vacaciones estivales por el Pirineo central, tras recorrer los valles de Bigorre y Bearne, me interné en Zuberoa (Soule).

Estos últimos años había acudido a Soule por algunos compromisos académicos, para pasar encerrados en alguna jornada lingüística o literaria, y me iban quedando lejos las vivencias de los tiempos en que con cierta frecuencia recorrí valles, pueblos y montes suletinos, de los que por muchas razones guardo los mejores recuerdos para esta tierra, por su paisaje y paisanaje, la más encantadora de Vasconia. Este año, aunque sólo fuera por dos días, he vuelto a revivir con emoción en compañía de mis dos hijos.

Aun después de visitar la preciosa iglesia románica de Santa María de Olorón, con su portada monumental, la rusticidad del Hospital de San Blas me pareció encantadora, por su originalidad arquitectónica de planta en cruz griega y bóveda estrellada. En Tardets coincidimos con el día de mercado, donde aún predomina la lengua éuskara, y nos mezclamos entre los feriantes que al observar la diferencia dialectal nos acojen con cordialidad considerándonos «maneses» (labortanos o bajo-navarros), no vasco-españoles. Al remontar al alto Soule, a pesar de lo lluvioso del día, recorrimos la garganta de Kakueta hasta la resurgencia del río procedente de la gruta de la Piedra de San Martín, donde me tocó vivir algunas aventuras espeleológicas durante aquellas famosas exploraciones.

Santa Engracia, con su parroquia románica y los caseríos diseminados por las vertientes del valle, es otro punto interesante para el visitante, sobre todo si éste se expresa en vascence, lazo espiritual que tanto nos hermana sin consideración a la frontera.

Dudé sobre la ruta de retorno. Es muy bonito Licq y Larrau por el collado de Orhi, pero esta vez opté por Montory a cruzar al valle de Baretous para dirgirnos desde Arette al valle de Roncal.

A los pocos días, un último impulso de contemplar Zuberoa me llevó a ascender al Pico de Orhi. Era un día soleado de horizontes nítidos. Pues Orhi se eleva sobre Larrau (Larrañe) dominando toda la región de Soule (Zuberoa) y con extraordinarias vistas sobre Navarra y la cordillera Pirenaica. No tiene nada de extraño que por este lugar de belleza infinita exista en Zuberoa el viejo dicho que: el pájaro de Orhi quiere a Orhi.

Zuberoa, por esa belleza sin par de su paisaje y la cordialidad de sus habitantes, es una región incomparable de Vasconia. Que piensen como quieran los políticos de turno, pero si nos internamos en la vida popular, está bien a las claras, que son tan profundas las raíces que nos unen a los euskaldunes, que las mismas se escapan a toda teoría pretenciosa. No hay duda que es una lección a aprender.

1977 - IX - 19

SAGARDOA

Urriaren 27an eman zen 1978. urteko Andima Ibiñagabeitia deritzan saiaketa sariaren berri. Aurtengoa Jose Uriak eramandu, *Sagardogintza Euskal Herrian* azter-lanarekin. Bigarren saria, Akustikaz, Iñaki Azkunek eramandu zuen.

Jakitun ginen aspalditik zetorrela Jose Uria Irastorza tolosarra sagardogintzaren ikerketaz eta honegatik pentsatu nuen lan horren frutu zela sari hura; baina, bai zera, ordurako beste lan handiago bat burutua zuen eta Gerediaga Elkarteak Durango-ko Azokan eratzen duen liburu sariaren artean bereziena aurkitu genuen Donostiako Aurrezki Kutxak atera berri duen «Sagardoa» deritzana. Liburu apaina, bai azalez eta bai mamiz. Han aurkeztu zirenen artean behinik-pehin.

Irakurleak konturatuak egonen dira, nere artikulua hauetako gai asko galde-erantzunezkoak direla. Zenbait irakurlek eskatzen bai dizkidate halako edo holako gaiez informatzea nahi dutela edo komeni dela. Arrazoi honegatik bete izan ditut zenbait artikulua jendeak nahi zuenari ihardetsiz. Eta holako lanez jabetzen naizelarik, ez zait beti hain erraza izaten berri bilketarako iturririk jatorrenetara heltzea, hontan ahaleginak eginarren ere. Dena dela, gogoz betetzen dut euskal kulturaz edo historiiaz herriko irakurleak jakin gura duenaz idaztea.

Betekizun hoietakoa zen, adibidez, «Sagarra eta sagardoa noiztik?» zeritzana (ikus, *Gogoz* liburuaren 120/24 orrialdeetan, eta «Egan»-en eman nuen lan luzeagoa). Baina nik orduan eman nituen berriak uskeriak ziren Jose Uriak argitaratu duen liburu honen aurrean.

Sagarrondoak badu gure historiarekin ikustekorik. Aintzina zenbait herritako hamarrenak ordaintzeko sagarra eta sagardoa erabiltzen zirenez, sagarrondoaren ondasunak estimu handikoak ziren. Gaur egun, pinudi ustelok jan dute gure baso jatorra. Haritz, pago ta gaztainarekin bateratsu doa sagarrondoa. Hala ere, oraindik orain, urte garai honetan sagarra dugu bertako fruturik ederrena. Aurtengo udazken honetan egualdi ona sobera dugu, baina bestelakorik ez. Honegatik gutitan bideratzen zaigu aurten baino hobeto gure herriko esaera zahar hura: «Hau da egualdixa, sagardaua egiteko, dolaria bageunka; sagarrik ez eze». Hala bai da, gauza bat eduki eta bestea falta: «txerrikumea errialian eta errialik ez».

Sagastien lehen aipamena, 1014. urtean, Ernaniko lurraldeak Leireko Monasterira eskaintzeaz agertzen dena da. XII eta XIII. mendeetako esku-izkribuetan maiz aurkitzen dira sagastiak holako eskaintza edo donazioetan. J. Uriak berri eta xehetasun asko ematen ditu. Garai hartan, Atlantika itsasaldera urak ematen dituzten lurraldeetan oso hedatuak zeuden sagastiak.

Geroko urteetatik dakigunez, sagardogintzarako eta frutu osasungarritzat ez ezik, sendagarritzat ere hartua zen sagar errea. Tolosako hirian Miraballesko jaunari hezueria sendatzeko eskaintzen zioten 1619an, liburuaren 74. orrialdean ikus dezakegunez; baina, batez ere, XV. mendeko eresietan haurra egiten zuen ema-

kumezko erdituarentzat eskaintzen zen. Andre Milia Lasturko haurgintzan hil zelarik, hala zion bere aizpak:

Zer ete da andra erdiaren zauria?

Sagar errea, eta ardao gorria.

Ala baña, kontrarioa da Milia:

Azpian lur otza gañean arria.

Agiri ugarirekin batean produkzio ta salmentan berri ere ematen digu. Aymeric Picaud erromesagandik hasita gainerako arrotzak historian zehar eman dituzten berriak ere jasoak ditu. Eta, nola ez, gure foruetan sagardoa nola azaltzen den legepean jarririk.

Toki-izen eta deituretan sagarrondoaren berriak, sagarra eta sagardoa kanta zahar, bertso berri eta olerkietan, denetarik bildu du lehen partean. Puntu batean, gure literaturaren historiaz huts egite bat du, Oihenart hemeretzigarreneko Artolatarren epokara ekarriz. Zeren, Oihenarte 1592an sortu eta 1675ean hil bai zen.

Ondoren sagarra bera frutu den aldetik ikertzen du. Lan teknikoa du bigarren parte hau eta hogetahamabi sagar mota kolorezko argazkiz eta bakoitzaren adierazpenez dakarzki. Teknikoki adierazten du sagardogintza ere, xehetzeko makinatik tolareetara, sagar biltzetik upeletara arte, şotoak eta sagardotegiak aurkeztera arte. Sagastiak zaintzeaz eta hauek onuraz, sagarrondoak bere sustraietatik erneaz hosto, lora ernalketa eta frutua heldu arte behar dutenez: berritzeak, txertaketak eta gainerako ardura guztiak zehatz mahatz azaltzen ditu liburuaren egileak.

Azkenean bibliografia aberatsa ematen digu, eta, bukaeraz, gaztelaniazko eta frantsesezko labur pena, gai guzia zertaz den adiaraziko diguna.

Urte askoren langintza arduratsuz burututako liburua ederra horrela betea dago, hitzaurrean eskaini bezala, egilearen asmoa frutu bihurturik: «Gaurko Euskal Herria, aurrerapenean murgilduta doa, —esango digu—, eta, honelako zerbait behar duela, uste dugu. Behar du, noski, asmaketa modernu eta konplikatuak gidaritzen jakitea. Baina, ohitura zaharrak nolakoak ziren ez ahaz-

Et Cere de da andra edia en garro,
Siger eeren, eta andra goria
Mabaja, entrazio da sika
Agur bi oia, garroa andra.

Et lastur era bea dogu sika
Ayto jamae aytio dan sika.
Andra andra ac agogugubun sika,
Ara bea dogu andra sika.

Et lastur da cere andra andra,
Ayto sika dan lastur en topabara
Eguri dio a lomena andra
Lastur era bea dogu sika.

Et lastur era andra sika lastur co
Dien Cero ac agur dogu lastur
Eguri dan sika andra andra
Eguri bea dogu sika andra.

Esteban Garibay

tea ere, behar du. Bata eta bestea, biak, behar ditugu.

«Aurreraka, arrasto berria irikitzen ari garenean, noizean behin, atzea begiratuaz. Atzean utzi ziguten arrastoa —gure arbasoek egindakoa, alegia— zuzena dela ahaztu gabe. Garbia.

«Ezagutu eta ikas ditzagun bai, gaurko makina eta teknika aurreratuenak. Baina jakin dezagun, esate baterako, sagardo berri bat patxadan destatzen.

«Orduan bai, lortuko genukeela euskaldunok, gaurko munduak gizonari esijitzen dion tenplea. Herri baten nortasuna lortzeko —Euskal Herriaren nortasuna—, hain beharrezkoa den tenplea».

Oroi bertsolarien garai bateko unibertsitateak sagardotegiak izan zirela, sagardoa dastatuz eta bertsoz jolastuz ibiltzen ziren garaietan, egilearen herritarra genduen Ramon Artola gogoangarriak kantatutako Sagardoaren grazia deritzan bertsoetatik dasta gai hontaz aritzen garen bakoitzean:

*Bedeinkaua izan dedilla
sagardoaren graziya,
bai eta ere kupira gabe
edaten duen guziya;
edari onek gizon askori
ematen dio biziya,
au edan gabe egotia da
neretzat penitentziya.*

* * *

Primero el premio Andima Ibiñagabeitia de 1978 por un ensayo estudio sobre la sidra en el país y luego el de la Asociación Guerediaga en la Feria del Libro de Durango para el libro *Sagardoa* (La sidra) a un mismo autor, motivan el presente artículo.

A los lectores que me siguen con cierta asiduidad no se les oculta que muchos de mis artículos obedecen a temas solicitados por los propios lectores, y que aunque procure sintetizar al máximo, que no siempre me es muy fácil el logro de una visión completa del tema desarrollado. La dificultad, a veces, es el dar con

las fuentes más fidedignas de las materias a tratar. No obstante, para mí constituye una gran satisfacción el poder orientar o centrar en lo básico de los temas.

Siguiendo esta norma escribí sobre los orígenes de la manzana y la elaboración de la sidra en nuestro país, en estas mismas columnas, en enero de 1975. Hoy, por el doble galardón obtenido por el autor, el tolosarra José Uría, en torno a este tema y basándome en el hermoso libro *Sagardoa* que se acaba de publicar, reconsidero el tema para ampliar información y rendir mi reconocimiento al autor de la obra, por ella en sí y por los largos desvelos al fente de la revista montañera «Pyrenaica» primero y de la literaria «Egan» después.

Se trata de un libro amplio, de impresión impecable, editado por la Caja de Ahorros Municipal de San Sebastián, bajo el título *Sagardoa*. En cuatro partes trata de la manzana y de la sidra en el País Vasco. En primer lugar, tocante a la historia, comenta antiguos y modernos documentos, noticias de viajes, legislaciones forales, consideraciones literarias, etc. Para seguir con descripciones técnicas del fruto de la manzana, la elaboración de la sidra y el tratamiento o cuidados que requieren los manzanales. Todo ello está basado en estudios de muchos años y experiencias propias del autor, y llega rasta la comercialización. Este es un libro que hace reconsiderar la explotación de este fruto para la economía del sector agrario, tan abandonado estos últimos años. La obra, toda ella escrita en vascuence, lleva numerosas ilustraciones con 32 variedades de manzanas con sus fichas correspondientes, y al final de la misma resúmenes de la obra, en castellano y en francés.

1978 - XI - 20

EUSKAL IZENAK AUZITAN

Euskal izenak amaika gora-behera izan dituzte historian zehar, batean modagatik, bestean politikagatik eta urrengo le-

geegatik.

1938an lege gogorrak hasi ziren Espainian, eta gaztelera ez zen guztia desegin nahi zen, Euskarari buruzko liburu zuriaren hirugarren parteko laugarren atalean jasotzen diren agiriak lekuko.

Laster beteko da urtea errejistro zibileko arautegiaren 54. atala aldatzearen erabakia argitaratu zenetik, 1977ko urtarrilaren 8ko B.O.-ean emana. Eta, gaur egun, sineskaitza iduritzen zaigu izeneri buruz holako debekurik izan zitekeanik ere. Harrigarria benetan, pertsona izeneri buruz horrenbeste auzi izan dugula gogoratzea. Erregek lege berria eman zuen eta auzi guziak behalakoan baretu ziren, guzior onerako.

Izenen irekitasuna eta ugaritasuna, ondo pentsaturik, administrazioaren hoberako da, zeren deitura berdin eta berdintsuetako pertsonak bereizgarriago egiten laguntzen bai du. Euskaltzaindiaren eskariz J. M. Satrustegik gertatu zuen *Euskal izendegia* (Iruña, 1977) liburuxkan bada zer hauta, euskal izen jator edo herriak ohituraz erabilia edo onartu dituenetatik, herri joera jatorreri irekia, gure arbasoen emaitza den kondairatik, literatur, mitologia zein santutegitik jasoak.

Espainian bertan, bisigotikoak erabilitako izenak urritzen joan dira eta Biblia eta santutegikoak garaian garaizko modak jarraituaz ibili dira. Esate baterako, gure gursoentzat haurraren jaiotza eguneko santu izena jartzea zen normalena, lehen lehenago ez zen hori begiratzen eta herri bakoitzean bertako patroio edo santu aipaturen batena jartzea zen ohiturazkoena eta hamazazpi eta hamazortzigarren mendeetan, pertsona askori, beren izen deiturretatik antz ematen zaie zein herritakoak diren. Juan Karlos Gerrak 1918an Oinatin egin ziren biltzarretan zionez, Jose izena, adibidez, apenaz erabiltzen zela hamazortzigarren mendera arte, baina geroztik izenik ugariena genuela. Erdi-aroran eta Pizkunde garaian ordea, mitologia, abere, gaitzizen eta ogibidezko ofizioetatik hartuak maiz erabiltzen ziren, baina hemeritzigarrenean dena santu izen bihurtzen da.

Garaiko modari jarraiturik eta bere politika ekintzeri loturik, 1897an jarri zituen Sabino Aranak santu izenak euskaraz, geroago L. Eleizalde (1910) zerbait ikuturik argitaratuko zuen *Deun-*

-ixendegi euzkotarra. Asmorik onenarekin egina, zalantzarik gabe. Baina aberria maitatzeaz gainera tradizio zaharrak gordetzearen aldekoak garenontzat Joannategiren *Sainduen bizitza* (1890 eta 1900) bi tomotan argitaratuan jatorrago gordetzen dira euskal izenak. Gainera, Sabino Aranak gizonetzko eta emakumezko izenetan bukaeraz -a eta -e (ar eta emerren hasierako letratik hartuak) ez dira era jatorrak, zentzunezkoak ez ziren bezala Astarloaren teoria haiek, Sabinok oinarritzat hartuak. Bestalde, Sabino, historian zehar izenak aztertu ez zituelako edo bere katolikotasunaren eraginagatik bultzaturik, santu izenez soilik arduratu zen, bestelakorik ez balitz bezala. Baina, historiari berea zor diogu eta lehen erabiliak on zaizkigu gure herriaren berpizkundera begira.

Berrogei urtez, frankismoaren garai luze bezain ilunean, emakumezkoen izenetan bakarrik izan genuen euskarazkoak jartzeko aukera, Euskal-Herriko Andra Marien leku-izeneri esker. Pilar edo Lourdes bezala, hemengo Ama-Birjinen toki-izenak ipintzeko eragozpenik ez bai zen, aurretik Mari eramanez. Toki izen hoiak, deituren antzera, lurrari edo lurra duenari (edo zuenari) loturik daude, harri, ur, landare eta abar. Eta, hauetako asko oso itxusiak baziren ere, jendeak gogoz hartzen zituen. Baina mutilen izenak jartzea zen eragozpena.

Historiaren anekdotetarako gelditzen zaizkigu milakak gertaerak mutil izenen arloan. Nik neuk ere bizi izan nuen anekdota politik. Gaur anekdota direnak baina bere garaian estuasun larriak igaro eraginak.

Hamahiru urte igaro dira nere semeari izen historiko bat jarri nionetik; nahikoa historia izan zuen izen historikoa: Unai. Nafarroan XII-XIV mendeak barna aski erabilia eta oraindik 1880-an Luzaiden erabilia, Satrustegik aurkitu zuenez. Baina, hala ere, eragotzi nahi zuten, tradizioa galdu zuen aitzakiaz. Holako gauzetan lege intepretatzaileak izan ditugu beti; eta noizbait, Unai, tradiziozkoa izan bazen ere, orain galdua zuela tradizio hori eta ezin zitekeala ipini. Herrietako juezak inspetoreen bildurrez ziren eta hauek goragoko agintariena. Azken batean, betiko kate luzea zen, gorengo mailan gizon ilun batek eskutik zeramana. Gure Unai ganako lehen eragozpenak, gure emazteak semea bere

pasaportean jartzea eskatu zuenean sortu zen, eta ondorean juezak familiko liburutik kendu nahiaz. Hortik ikus daiteke nondikako aginduak izaten ziren.

Bigarren haurra izan nuenerako, gai hauetaz asko ikasia nintzen. Donostiako klinika batean etorri zen mundura eta, nik, historiazale naizen honek, berriz ere iturri zaharretara joan behar bigarrenagoa ere mutila sortu zenez. Donostian bertan erregistratzea pentsatu nuen, bertako errejistrokoak ezagutzen ez ninduteenez, behar bada lortuko nuen usteaz. Oier, esan nienean, hura harridura! Ia euskarazkoa zen, galdetu zidaten. Nik, ezetz, ezta pentsatu ere. Nork, eta nik, euskarazko izena nere seme bati! Nere deiturari eta nere emaztea Madrid-ekoa zela ikusteari esker, horregatik lortu nuen Leireko agirietan XII. mendean aurkitzen den Oier jartzea.

Ordurako, Euskaltzaindiak, Ondarruko errejistrora Igor ez zela euskalduna zertifikatu beharra izan zuen, izen hau ontzat hartuko bazuten. Beraz, jakitun nintzen, eragozpen guziak edo prolemak izen euskalduna izatetik zetoztela, zeren gainerakoan edozein eta edonongoak onartzen bai zituzten. Eibarren bertan, garai hartan, Soraya ere bai, emakumezko hura modan jarri zela. Baina euskarazkoak... et, et!

Gogoratzen naiz Tolosako errejistroan nola atzera bota zuten Eneko, esanez izatekotan ere nafarra izango zela baina ez zuela gipuzkoartasunik. Lekutan zegoen 1185eko «Eneko de Orriz dominante et in Ypuzcoa» (S. García Larragueta, *El gran priorado de Navarra de la Orden de San Juan de Jerusalén*, II, p. 60, Doc. 54), bestelako dominanterik genuen; alajaiña! Eta, horregatik burutu nuen bildumazko lan hura, Gipuzkoako Eneko izeneri zegokiona eta Amigos del País-ko Boletínean argitaratua (Boletín R.S.V.A.P., XXIX, 1973, 365 orr.).

Errejistroko arautegiaren 54. artikulua hura, asmo politikoarekin egina zen, baina ez zuen kontuan hartu santutegi eta Bibliatik aparteko izenak ere bazirela, historian, literaturan eta mitolojia erabiliak, eta euskaldunak ere bagenituela holako izenak gure jatorrizko kulturaren. Legeak, hor, zulo bat utzia zuen eta gure ekintza zen zulo hori handitzea. Hortatik, lege-gizon batzuk defenditzera prestatu zirenean (honetarako ere, garai haretan,

ausarta behar zen izan), auzia irabazia zen. Enekoren gipuzkoartasunik eza, luzapen bat izan zitekean, baina epe baten barnean garaitu ahal izatekoa. Era berean jardun ziren trabak eta luzapenak jartzen; adibidez: Unai izenari buruz Gipuzkoako Diputaziora agiriak eskatu, Diputaziotik agiriak bidali eta Eibarko jueza-
ren eskuetara ez heltzen? Holako amaika gertakizun harrigarri baten tartean. Baina ordurako, esan dugunez, izenen auzia garaiturik zegoen. Hala ere, ahalegin guziekin setati eutsi zuten. Baina Juan Carlos errege Estaduaren buru egin ondorean, 1976ko otsailaren 20an Gobernua Barcelona-n bildu zenean erabaki zuen erresuma guzietako izenak onartzea, eta horrela zekarren 1977ko urtarri 1aren 8ko Boletin Ofizialean. Honekin, euskal izenen auzia historiako kapitulu berri batean sartzen da.

Orain, euskal izenak aukeratu nahi dituenak, Euskaltzaindiari *Euskal izendegia* eskatu besterik ez dauka.

* * *

Los nombres del santoral, germanos y latinos en su mayoría, cada lengua ha venido usando a su manera, es decir, ajustados a sus reglas fonéticas y ortográficas. En vascuence se han utilizado las formas populares, algunas incrustadas en los apellidos, y cuyas formas castizas las encontraremos en el autor Joannateguy y no en el santoral que tradujo Sabino Arana que no tuvo la mínima consideración con la tradición histórica, ni se ajustó a rigor científico. De todas las maneras, en su nomenclator de nombres pudo haber intencionalidad política, pero no tanto como en aquella orden del 18 de mayo de 1938, que consideraba intromisión y prohibía tan torpemente, atentando con tal regla contra toda una comunidad de pueblo.

La ley quedó rectificada con la intervención del propio rey Juan Carlos I, al presidir aquel Consejo de Ministros en Barcelona, el día 20 de febrero de 1976; con ulterior aprobación por las Cortes de la Ley 17/1977 sobre reforma del artículo 54 del Registro Civil, el día 4 de enero de este año, y autoriza la utilización de nombres regionales excluidos por la legislación anterior. El texto fue publicado en el «B. O. del Estado» del 8 de enero

de 1977.

Por esta norma pasaron al mundo de lo anecdótico los pleitos entablados en torno a los nombres vascos. Estos pleitos surgían normalmente con los nombres históricos a los cuales no afectaba la ley, pero que la administración se resistía a admitirlos. En muchos casos los motivos de la no admisión eran hasta ridículos, Eneko por su falta de guipuzcoaneidad, Unai porque ya dejó de ser nombre tradicional, etc.; la cuestión era obstaculizar. Pero, por otra parte, no había impedimentos para cualquier nombre exótico. Hubo casos por los que la Academia tuvo que certificar que no era nombre vasco, para que admitieran en los registros.

Aquellos conceptos tan estrechos como absurdos han quedado atrás, y el *Euskal izendegia* (Nomenclátor onomástico vasco) preparado por J. M. Satrustegui por encargo de la Real Academia de la Lengua Vasca, y que hoy constituye la edición oficial de la misma, se ofrece abierto a las expresiones más genuinas del pueblo, lo mismo que a las formas históricas, literarias, mitológicas y tradicionales que componen el legado cultural de nuestros antepasados. La edición ha sido financiada por el Banco la Vasconia y los interesados pueden solicitar a Euskaltzaindia, que distribuye gratuitamente.

1977 - XII - 12

GOGOETA BATZUK

Neure buruaz hitz egitea ez zait gogoko, baina guziok bezala norberaren burutik hitz egiten dudanez, neurri handi batean hor aurkituko ditugu nahasian norbere buruan egositakoak eta inguruko edo irakurgaien bidez urrunagoko mundu zabaletik hartuak. Era berean, gaur egungo bizitzatik edo aintzinagokoak utzi digutenetik. Guretako inoren baitan ez baitago gizartea zeharo aldatzerik, ez eta ere bertatik guztiz apartaturik bizitzerik. Heziketa beharrezkoa du gizonak lehengo jakintzaz eta espe-

rientziaz baliatzeko. Bizitzeko ez dugu beste erarik.

Heziketak, etxean, bizi garen inguruan, herrian, eskoletan, irakurriz, ikusiz, entzunez hornitzen ditugu. Honegatik, inguru bakoitzak eta herri bakoitzak bere berezitasunak ditu kultur gaietan. Telesforo Aranzadik hain ongi esan zuen bezala, euskaldunok ez ginela gauza harrigarri bat Europaren mendebaldean. Hala ere, euskaldunok, bestek behartutako hezkuntzaz jabetuak gara aspaldi denik eta aski nahastuak ditugu kultur usteak ere. Honegatik, gaur, nere buruaz eta nere burutikakoaz hitz egin beharrean natzaizu, irakurle.

Apirilaren hogetabian aurkeztu nuen liburua, *Gogoz* deritzana, gure herriko gauzak azalduaz. Izatez, *Hoja del Lunes* honetan argitaratutako bilduma hautatua da. Eta irakurleak ongi dakienez, erabiltzen ditudan gaiak euskal kulturaren inguruan biltzen dira. Gure kulturaren zabalkundez eginak daude. Gauza errazak, baina gure herriko eskoletan irakasten ez direnak.

Eskergarri eta eskertu beharrezkoa dut joan zen astean, aste-roko hontan, nere adiskide eta lankide dudan Santiago Aizarnak eskaini didana. Benetan eskergarria, zeren laudorio atseginagorik nekez jaso nezakeanez. Bere barne gogoz langintza bati loturik dabilenarentzat, zer gauza hoberik gogozko borondate ona erakustea baino?

Hala ere, esanak esan, puntu bat garbi utzi nahi nuke: kultura berez zer den adiarazteko asmorik ez dudala izan. Baizik, gure jatorrizko kultur edo hezikeraz oinarriturik, beste gabe, egungoari eta biharkoari begira jarriaz abiatu, jokaera honegatik behinik-pehin Orixe zenak ongi agertu zuen bezala: «*Geroak esan beza: / "Erri bat izan zan" / edo-ta ats emaiogun / ontan irau dezan*».

Kultur mugak oso zabalak dira, herri batek berekiko hezikeraz eta beragandik sortzen duenetik, herriak elkarri ematen dioten arte. Kultura, gizon eta herrien harremanez indartzen eta hobetzen baita. Honegatik, T. Aranzadiren esana gogoan harturik, gu ez gara Europako mendebalde hontan gauza harrigarri bat, baina bai bagara gauza berezi bat, eta berezitasun hontan ezer harrigarri baldin bada, hizkuntza dugu aski harrigarria. Eta hizkuntza batek berez du bere inguruan kultur berezia, komuni-

kabide baten hesparrua denez. Eta gizon ikasien literatura idatzian gauza handirik ez baldin badugu ere, ahozko herri literatura eder baten jabe izan gara. Hau egiztatuko duen materialak hor ditugu lekuko R. M. Azkue, J. M. Barandiaran, A. Zabala eta beste anitzen bildumetan eta beren barne egiturak nahikoa ondo estudiatu zituen M. Lekuonak. Baina hizkuntza beraren sustraiak eurak ere nahikoa harrigarri dira, eta bere egiturak erakusten digunez ezinezkoa izango zen holako hizkuntza baten jabe den herriak bere kulturarik ez izatea.

Horrez gainera, kontuan izaten baldin badugu ahozko literaturari loturik dabilzala kanta eta hauen eta dantzen bidez musika bera, hara hor bertan non irikitzen den kultur era zabalagoa hizkuntza oinarri dela.

Hori bai, ageri idatziak urri ditugu, Europako mendebaldean erromatarrek latinaren bidez zabaldu zuten idaztea. Honegatik, latinetikako erromantzeak lehenago hasi ziren idazten. Erdi-aroaren goi parterako frantsezak, katalanek eta gailegoek bereziki, literatura aski aberatsa zuten eta hauen ondotik hasi zen gaztelera, Aragoian egiten zen erromantzearen ondotik. Baina, oroi sajoiek Pizkunde garaira arte ezer guti zutela eta eslavia aldekoek apenaz hasi zirela hamazortzigarren mendeko argien garaira arte. Alde hontatik, esan beharrean gaude, euskaldun ikasien literatura mugimendua mugazandiko Euskal-Herrian hasi zela Pizkunde garaian eta mugazemendikoa argien mende hortan, Europan zehar latin hizkuntzetatik apartekoak bezalatsu. Honegatik, berandu idazten haste honek ez du ezer harritzekorik. Gainera, gaztelera mintzatzen zen lekuetan bertan ere oso berandura arte erabili bai da latina agiri ofizialetan. Baina, denen gainez, jatorrizko herri literaturaren ageriak eta uzta hor daude.

Foruak ere hor ditugu, edo hor genituen, behar bada hizkuntzaren eta honek bere inguru dituen adiarazpenen ondorean gure herriak izan duen gauzarik bereziena Padilla eta Maldonado-kegin nahi zuten iraultza baino lehenagotikako herriaren eskubi-deak. Eta, Cadiz-ko Konstituzioa egitean, hain espainiar abertzale ziren haiek, bertako demokraziaren alde urratsak eman behar zituztenean, gure foruak hartu eta Espainia guzian hedatu beharrean inglesen «Habeas Corpus» hartu zuten, hain librea ez ze-

nez, herriak hobeto benderatzeko edo nonbait. Gero, hori aski zenez, kendu zituzten foruak, anai arteko gudu zital baten ondorean, eta geroztik ez du bakerik ezagutu gure herriak. Lehengo libertate haiek murriztuta gelditu ziren, baina gure herriak, ehundaka urteetan bere legez gobernatzean, bere idiosinkrazia berezia lortua zuen eta ezin zen bat etorri agintaritza despotikoekin eta honegatik ezin du lortu bere barneko bakerik.

Beraz, herri zanpatua gara eta besteen politikapean herbesteko hezikeraz hasi nahi gaituzte. Guk ordea, gure herriaren nortasunez jabeturik garenok, ez dugu amor ematerik gure herriko eskoletan gure jatorrizko kulturarik irakasten ez den artean. Honegatik, funtsean, nere liburua ezer izatekotan, herri bati bere jatorrizko kultur hezieran laguntzeko da. Eta laguntza hau ere, neronek gogozko ditudan gaiak eta neronen ahalmenak mugaturik.

Baita ere, esan beharra dut, *Hoja del Lunes* honetan lanean hasteko kondizio batzuk onartu nituela, ahal delarik, eztabaidarik ekarriko ez zuten euskal kultur gaiak erabiltzeko. Izan ere, eztabaida eta izkanbiletatik urrunduz egin nezakean langintza maiteago dut, eta bada zer esan eta zer landu Euskal-Herriari buruz haserre sesiorik sortu gabe.

Oraindik esatekorik asko dugu eta aurrera jarraituko dugu. Hala ere ohartzen naiz eta jabetua naiz kultura ez dela egiten dudan parte hau bakarrik, ez eta ere Euskal-Herriak, beste gabe, ez duela biltzen kultura guzia eta besteengandik hartu dezakegun guzia ere on zaigula. Otoi! on zaigu bestegandik ikastea, baina ez geurea uztea. On zaigun bezala beste hizkuntzak ikastea, baina geurea utzi gabe.

. . .

Agradezco al amigo S. Aizarna las amables líneas que me dedicó en el número anterior de esta *Hoja del Lunes* (del 24-4-78) con motivo de la presentación de mi libro *Gogoz* (Cosas de nuestro país), publicado por la Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, y que no es más que una selección de artículos que vieron la luz en las presentes columnas.

Motivo éste para dedicar algunas reflexiones sobre mi colaboración semanal y que en torno a la misma he orientado el texto éuskaró de hoy.

Consideró conveniente aclarar al respecto que, los temas que vengo desarrollando no pretenden abarcar todo el mundo cultural de nuestro pueblo, ni mucho menos. Como queda explicado en la presentación del libro, discurren en torno a la cultura vasca, principalmente la tradicional, y como es muy natural, dedicándoles mayor espacio a aquellos temas de mi propia afición. Pues la cultura es todo esto y algo más: algo que se está gestando diariamente y a la vez es un préstamo entre los pueblos. Por algo dijo T. de Aranzadi: el país vasco no es ningún cuerpo extraño en el occidente de Europa. Este país, como todos, tiene peculiaridades propias, caracterizadas principalmente en torno a su original lengua. Lo injusto de nuestro caso es que ni su lengua ni sus peculiaridades culturales no se enseñan en las escuelas. Y mientras se siga con esta actitud a lo vasco, su lengua y su cultura están condenadas a muerte. Y lo peor del caso es que nadie se va a beneficiar con su extinción y Europa ha de perder una parte de su ser. Y yo volveré a preguntarme: ¿cuándo acabará esa política tan erróneamente seguida contra nuestro pueblo?

Por mi parte, seguiré la misma línea en defensa de la cultura oprimida, bajo el precepto de, dar luz, para que el pueblo encuentre su camino.

1978 - V - 1